

LEONYID ILJICS
BREZSNYEV

A KIS FÖLD

**LEONYID ILJICS
BREZSNYEV**

**A KIS
FÖLD**

UZSHOROD
KÁRPÁTI KÖNYVKIADÓ

1978

Breznjev Leonyid Iljics.

B85 A Kis Föld. Uzshorod, Kárpáti Könyvkiadó, 1978.
56 old.

Б 10202—048
M215(04)—78

9(C)27

Nem vezettem naplót a háborúban. De az 1418 lán-
goló nappalt és éjszakát nem felejtettem el. És voltak
olyan epizódok, találkozások, harcok, voltak olyan per-
cek, amelyekre, mint minden frontharcos, örökké emlékez-
ni fogok.

Most a háborúnak viszonylag kis területéről szeretnék
beszélni: arról, amelyet a katonák és a tengerészek Kis
Földnek neveztek el. Valóban kicsiny ez a föld, harminc
négyzetkilométer sincs. Mégis nagy, ahogy egy talpalat-
nyi föld is naggyá lehet, ha önfeláldozó hősök vére ön-
tözi. Hogy az olvasó megítélhesse a helyzetet, elmondom:
a partraszállás napjaiban mindenki érdemrendet kapott,
aki átkelt az öblön és eljutott a Kis Földre. Nem emlék-
szem olyan átkelésre, amikor a fasiszták tüzétől embe-
reink százai ne estek volna el, ne fulladtak volna vízbe.
És mégis: az ellenségtől elragadott hídfőálláson állan-
dóan tizenkét-tizenötezer szovjet harcos tartózkodott.

1943. április 17-én újból a Kis Földre kellett jutnom.
Az időpont emlékezetes számomra, és azt hiszem, egyet-
len »kisföldi« sem felejtí el: ezen a napon indították meg
a hitleristák a Neptun hadműveletet. Már maga az el-
nevezés is arról a tervükről árulkodott, hogy a tengerbe
akarnak szorítani minket. A felderítés adatai alapján
tudtunk erről. Tudtuk, hogy nem szokványos támadásra,
hanem általános, döntő rohamra készülnek.

És az én helyem ott volt az arcvonalban, Novorosz-
szijszk elővárosában, a Cemesszkaja-öbölbe nyúló föld-
nyelven, a Kis Föld keskeny hídfőjén.

Eppen áprilisban neveztek ki a 18. hadsereg politikai
osztályának vezetőjévé. Ezt a hadsereget, tekintettel az
elkövetkezendő harcokra, deszánthadsereggé alakították

át, megerősítették két lövészhadtesttel, két hadosztálllyal, néhány ezreddel, valamint egy harckocsidandárral, és hadműveleti vonatkozásban alája rendelték a Fekete-tengeri Flotta novorosszijszki hadtengerészeti bázisát.

A háborúban senki sem választhatja meg, hol harcoljon, de bevallom, örültem a kinevezésnek. A 18. hadsereget mindig nehéz arcvonalszakaszokon vetették be, ezért különös figyelmet kellett fordítani rá, s én, ahogy mondani szokták, ott tanyáztam éjjel-nappal. Régóta jól megértettük egymást K. N. Leszelidze hadseregparancsnokkal és Sz. J. Kolonyinnal, a haditanács tagjával, úgyhogy amikor a front politikai csoportfőnökségéből ehhez a hadsereghez vezényeltek, ez csupán a tényleges helyzet törvényesítése volt.

Átkeléseket csak éjjel hajtottunk végre. Amikor megérkeztem a gelendzsiki Városi-kikötőbe, vagy ahogyan még másképpen nevezték, az Oszvodovszkajába, a kikötőhelyeknél minden hely foglalt volt, összeszorultak itt a különféle típusú hajók, az emberek és a rakomány már a fedélzeten volt. Felmentem a Rica nevű halászhajóra. Öreg bárka volt, örökre beleivódott a halszag, nyikorogtak a lépcsőfokok, kopott-foszlott volt a fedélzeti palló meg a korlát, szilánkoktól és golyóktól lyuggatott a fedélzet. Bizonyára már eleget szolgált a háború előtt, és most is jócskán kijutott neki.

Friss, metsző szél fúj a tenger felől. Délen a hideg általában nehezebben viselhető el, mint északon. Nem tudnám megmagyarázni, hogy miért, de így van. A hajón a szemem láttára rendezkedtek be. Különféle helyeken és szinteken gépfegyvereket és páncéltörő puskákat állítottak fel a katonák. Mindegyikük minél kényelmesebb zugot keresett, csak védve legyen a tenger felől, akárha egy keskeny deszka válaszfallal. Nemsokára a fedélzetre lépett a katonai révkalauz is, mire minden mozgásba jött.

Valahogy különös látvány volt ez, mintha egy egész tömeg indult volna a horgonyzóhelyre. Ám csak az első percekben volt így. Mindegyik hajó pontosan tudta a helyét. Elsőként a Rica indult, utána a 7. és a 9. számú motorcsónak pőfögött — mi neveztük őket motorcsónakoknak. A halászhajó vontatókötélre vette őket, a többi hajó pedig karavánná rendeződött, 400—500 méterre követték egymást, és elindultunk a Kis Földre. »Tengeri vadászok« fedezték utunkat.

Az volt a tervem, hogy a háromórás úton elbeszélgetek az utánpótlásként érkezett harcosokkal, minél jobban meg akartam ismerni őket. A közös beszélgetésből semmi sem lett. A harcosok már elfoglalták helyüket a fedélzeten, nem akartam zavarni őket. Elhatároztam, hogy csoporttól csoportig megyek. Hol én kérdeztem, hol ők, leültem a harcosok közé, és elbeszélgettünk. Láttam, hogy többnyire harcedzett emberek, elszánt hangulatban vannak. Tudtam jól, hogy szükség van az ilyen beszélgetésekre a katonákkal, de mást is tudtam: néha a beszélgetésnél is fontosabb számukra az a tudat, hogy a politikai tiszt, a politikai vezető együtt van velük, osztozik velük a terhekben és a veszélyekben. És ez annál fontosabb volt, minél feszültebbé vált a hadihelyzet.

Messze előttünk, Novorosszijszk felett pirosan fénylett az égbolt. Hallani lehetett a már megszokott ágyúdörejt. Jóval balra tőlünk tengeri csata zajlott. Mint később elmondták, torpedónaszádjaink megütköztek a németekkel. Én a hajóhíd jobb oldali nyitott szárnyán álltam a révkalauz mellett; Szokolovnak hívták, úgy emlékszem.

— A harcosok — mondta — egyszer hajtanak végre partraszállást, a naszádosok viszont minden éjszaka. És minden éjszaka csata van. Megszokták. Mi, révkalauzok, különös felelősséget érzünk mindenkiért. Gyakorta megtörténik, hogy, mint mondják, tapogatózva irányítjuk a hajót. Szárazföldön az utászok felderítik az aknamezőt, átjárókat csinálnak benne, és magabiztosan vezetik az embereket. A mi utunkat viszont újra meg újra elaknásítják a németek, repülőgépekről is, hajókról is. Ahol tegnap még nyugodtan jártunk, ott ma már aknára futhatunk.

Minél közelebb értünk a Cemesszkaja-öbölhöz, annál erősebben hallatszott a harci zaj. Éjjel ritkán bombázták a hídfőt, de most a tenger felől hullámokban követték egymást az ellenséges bombázók. Zúgásukat elnyelte a robbanások zaja, s ezért úgy tűnt, mintha a repülőgépek zajtalanul surrannának. Zuhanórepülésbe mentek át, aztán rögtön felemelkedtek és odébbálltak. Embereinken érződött, hogy ugrásra készen várnak, arcuk megkeményedett. Nemsokára már mi is világosan találtuk magunkat.

Különben is, az éjszakai sötétség az átkelések idején viszonylagos fogalom volt. A partról német fényszórók világítottak, fejünk felett is állandóan »lámpák« — repülőgépekről ledobott világítórakéták — lebegtek. Valahonnan

jobbról két ellenséges torpedónaszád tört elő, »tengeri vadászaink« heves tűzzel fogadták őket. Ráadásul a fasiszta légierő bombázta a part menti sávot.

Hol messzebb, hol közelebb hullottak a bombák, hatalmas víztömeget dobva a magasba, a víz pedig a fényszórók és a különböző színű nyomjelző lövedékek fényétől a szivárvány minden színében tündöklött. Bármely pillanatban várhattuk a becsapódást, és mégis váratlanul ért. Nem is fogtam fel mindjárt, mi történt. Elöl valami feldübörgött, lángoszlop szökött a magasba, olyan benyomásom támadt, mintha széttört volna a hajó. Valóban ez történt, ugyanis halászhajónk aknára futott. Egymás mellett álltunk a révkalauzzal, együtt dobott fel bennünket a robbanás is.

Fájdalmat nem éreztem. Annyi bizonyos, hogy nem gondoltam a halálra. A halál semmilyen formájának a látványa sem volt már újdonság számomra, s bár normális ember nem szokhat hozzá, a háború arra készíti, hogy maga is számoljon ezzel az eshetőséggel. Néha azt írják, hogy ilyenkor az ember a szeretteire gondol, hogy lelki szemei előtt lejátszódik az egész élete, hogy sikerül valami lényegeset megértenie önmagáról. Lehetséges, hogy így van, de nekem abban a pillanatban csak egy gondolatom volt: nehogy a fedélzetre zuhanjak vissza.

Szerencsére a vízbe estem, eléggé messzire a halászhajótól. Miután a felszínre buktam, láttam, hogy a hajó már süllyed. Több embert, akárcsak engem, kilökött a robbanás, mások a vízbe ugrottak. Gyerekkorom óta jól úszom, elvégre, a Dnyepernél nőttem fel, így hát biztosan tartottam magam a vízen. Kifújtam magam, körülnéztem, és láttam, hogy mind a két motorcsónak eloldotta a vontatókötelet, s lassan közeledik felém.

Én a 9. sz. motorosnál találtam magam, és Szokolov révkalauz is odaúszott. A kikötéshez használt rúdka kapaszkodva segítettünk a fedélzetre mászni azoknak, akik a vállukon levő lőszer súlya miatt nehezen tartották magukat. A motorosról meg húzták őket. Azt hiszem, egyikük sem dobta el fegyverét.

A fényszórók már körülpásztáztak minket, szorosan ránk akaszkodtak, s a Miszhakótól nyugatra fekvő Sirokaja Balka körzetéből tüzéség kezdett löni. Nem lőttek pontosan, de a motorcsónak a robbanásoktól erősen hánykolódott. A dőrej nem csitult, de egyszer csak megszűnt a

lövédékszapor körülöttünk. Agyúink nyilván tűz alá vették az ellenséges ütegeket. És ebben a zajban dühös kiáltást hallottam:

— Mi az, megsüketültél? Add már a kezéd!

Később kiderült, ki ripakodott rám, a kezét nyújtogatva felém: Zimoda törzsőrmester. A vízben nem látta a rangjelzést, de ez ebben a pillanatban nem is volt érdekes. A deszánt-motorosok, mint ismeretes, sekély merülésűek, és alacsonyan fekszenek a vízen. Megragadtam a rudat, felhúzódkodtam, s ekkor erős kezek kaptak el.

Csak most éreztem meg a borzongást: az április még a Fekete-tengeren sem a legalkalmasabb idő a fürdésre. A halászhajó már elmerült. A harcosok egyenruhájukat facsargatták, és halkán szitkozódtak: »Átkozott fritz, ördög-fajzatja!« Lassan lecsendesedtek, miközben elhelyezkedtek a ládák és a bálák mögött. Összekuporodva vagy hasmánt feküdtek, mintha ez megóvná őket. Pedig még hátra volt a legnehezebb: a harc, amibe máris bele kellett bocsátkoznunk.

S ebben a tragikus helyzetben, a robbanások és a tűzcsóvák fényében hirtelen felhangzott egy dal. Egy jól megtermett matróz énekelt; a Kis Földön született dal az olyan harcosok törhetetlen akaratairól szólt, amilyenek itt voltak a motoroson. Ismertem e dalt, de most úgy tetszik, mintha akkor hallottam volna először. Emlékezetembe vésődött a sor: »Ezek a faladikok vasembereket visznek.«

Lassacskán emelkedni kezdtek a fejek, a fekvők felültek, az ülők felálltak, és lám, már más is énekelt. Soha nem feledem ezt a pillanatot: a dal lelket öntött az emberekbe. Az átéltek ellenére magabiztosabbak lettek valamennyien, visszanyerték katonás tartásukat.

A motorcsónak nemsokára súrolta a feneket, s mi kiugráltunk a partra. Vezényszavak pattogtak. A harcosok kirakták a lőszeresládákat, mások a vállukra kapták őket, és már futottak is — nem kellett siettetni őket, mindenkit a tűz hajtott, vitték terhüket a fedezékbe. Amint ledobálták, máris rohantak vissza — golyózáporban, szüntelen bombázás közepette. A partról már hozták hordágyon a sebesülteket, akiket nekünk kellett felváltanunk a hídfőálláson.

Az enyhén lejtős parti sáv kavicsos volt, azon túl pedig meredek partfal magasodott kivájt üregekkel. Sző-

kellett odáig eljutnunk, hogy fedezékbe kerüljünk a tűz elől, innen vagy tizenöt méterre pedig be lehetett ugrani a Kis Föld mélyére vezető futóárokba. És jöllehet, ismétlem, a legfontosabb még hátra volt, itt az emberek már nyugodtabban érezték magukat. Innen a közlekedő-árókban már el lehetett jutni a hídfőn harcoló bármelyik egységhez, csaknem mindegyik alegységhez.

Az átkelések mindig veszélyesek voltak, maga a hajózás sem ment kockázat nélkül, sem a kirakodás, sem a szökellés, sem a feljutás a partra, mégis, valahányszor eljutottam a Kis Földre, mindig ugyanahhoz a gondolat-hoz tértem vissza: és hogyan szálltak itt partra a mieink akkor, amikor a mostani, oltalmat nyújtó fedezékek helyén német géppuskák álltak, a közlekedőárkokban pedig katonáink elől rejtve, láthatatlanul hitleristák futkostak géppisztolyokkal és kézigránátokkal? Aki arra gondolt, hogy mennyivel nehezebb volt az elsőeknek, bizonyára erőre kapott.

Mégis, mint ismeretes, a Kis Földet pontosan addig tartottuk, amíg a szovjet parancsnokság tervei megkövetelték: 225 napig. Hogyan éltük át ezeket a napokat — ezt akarom elmondani.

2.

Nekünk nem kellett a háború. De amikor kitört, a nagy szovjet nép bátran élethalálharcra kelt az agreszorok ellen.

Emlékszem, 1940-ben a Dnyepropetrovszk területi pártbizottság értekezletre hívta össze az előadókat. Különös figyelmet fordítottam akkor a hazafias-honvédelmi propagandára, ez volt a megbeszélésünk tárgya. Ismeretes, hogy megneemtámadási szerződést kötöttünk Németországgal, a lapok közölték a Molotov és Hitler, Ribbentrop és Sztálin találkozásáról készült fényképeket. A szerződés biztosította a számunkra nélkülözhetetlen lélegzetvételt, időt adott az ország védelmi képességének erősítésére, de nem mindenki értette ezt. Egyszercsak, mintha most látnám, feláll a tanácskozás egyik résztvevője, Szahno, a kiváló előadó, és megkérdezi tőlem:

— Nekünk, Brezsnyev elvtárs, meg kell magyaráznunk, hogy ezt a megneemtámadási szerződést komolyan kell

venni, aki pedig nem hisz benne, az provokátor. Csak hát a nép, nem nagyon hisz benne. Mit tegyünk? Magyarázzuk vagy ne magyarázzuk?

Meglehetősen bonyolult idők jártak, négyszázan ültek a teremben, mindenki a válaszmra várt, hosszas gondolkodásra nem volt lehetőség.

— Feltétlenül magyarázzák — mondtam. — Addig fogjuk magyarázni, elvtársak, amíg a fasiszta Németországból kő kövön nem marad!

Akkoriban a Dnyepropetrovszk területi pártbizottság honvédelmi-ipari titkára voltam. És bárki megenyhédhette magának a lelki nyugalmat, de nekem állandóan arra kellett gondolnom, mi vár ránk. Sok fontos és sürgős ügyet kellett intézнем egy olyan óriási védelmi komplexum szervezése és koordinálása végett, mint amilyen abban az időben Ukrajna déli része, nevezetesen a Dnyeper mente volt.

A kifejezetten békés termékeket gyártó üzemeket hadi vágányokra állítottuk át, kohászaink megtanulták a különleges acélfajták gyártását; a népbiztosságokkal kellett kapcsolatot tartanom, Moszkvába repülnöm, s rengeteget utaztam a területen. Nem ismertünk pihenőnapokat, csak hébe-hóba voltam a családommal. Emlékszem, hogy az 1941. június 22-re virradó éjjelen is a késő órákig maradtam benn a területi pártbizottságon, aztán még kimentem a katonai repülőtérre, amelyet Dnyepropetrovszk mellett építettünk. Ez a stratégiailag fontos objektum a KB ellenőrzése alatt állt, éjjel-nappal folyt a munka, csak reggel térhettem vissza az építkezésről.

A területi pártbizottság épületénél megláttam K. Sz. Grusevoj gépkocsiját — ő akkoriban a területi pártbizottság első titkárát helyettesítette. Mindjárt rájöttem, valami történt. Grusevoj ablakaiból fény szűrődött ki, s ez különösnek tűnt a derengő pirkadatban. Kinézett, s intett, hogy menjek fel hozzá, én pedig már a lépcsőn felfelé menet megéreztem, hogy valami nincs rendjén, mégis összerendeztem, amikor meghallottam: »Háború!«. Es ebben a pillanatban, mint kommunista, határozottan és véglegesen eldöntöttem, hol a helyem. A KB-hoz fordultam azzal a kéréssel, küldjenek ki a frontra, s kérésemet még aznap teljesítették: a Déli Front törzséhez vezényeltek.

Hálás vagyok pártunk Központi Bizottságának, amiért jóváhagyta törekvésemet, hogy a háború első napjaitól kezdve a hadrakelt seregben lehessenek. Hálás vagyok azért,

hogy 1943-ban, amikor területünk egy része már felszabadult, figyelembe vették kérésemet, hogy ne rendeljenek vissza azokkal a frontharcos pártmunkásokkal, akiket vezető munkára küldtek a hátszországba. Hálás vagyok azért is, amiért 1944-ben eleget tettek annak a kérésnek, hogy ne nevezzenek ki magasabb beosztásba, mivel akkor távolabbra kerültem volna a közvetlen hadműveletektől, s így a háború végéig a 18. deszánthadseregnél maradhattam. Egyetlenegy érzés vezérelt: megvédeni földünket, verni az ellenséget, bárhol is van, végigjárni az utat a teljes győzelemig. Csakis így lehetett visszaadni a békét a világnak.

Frontéletem a 18. hadsereghez kapcsolódik, amelyet örökre a szívembe zártam. A 18. hadsereg soraiban harcoltam a Kaukázus hegyei között, amikor ott hazánkra nézve sorsdöntő harcok folytak, harcoltam Ukrajna mezőin, átvágtam a Kárpátok hegyláncán, részt vettem Lengyelország, Románia, Magyarország és Csehszlovákia felszabadításában. Ezzel a hadsereggel voltam a Kis Földön is, amely Novorosszijszk és az egész Tamany-félsziget felszabadításában jelentős szerepet játszott.

Az ember néha olyan körülmények közé jut, amikor egy esztendő alatt annyit lát, tapasztal, érez át, ami más időkben egy életbe sem fér bele. Oly telítettek voltak az események ezen a hídfőn, a harcok pedig oly hevesen és megszakítás nélkül dúltak, hogy úgy tűnt, nem 225 napig tartottak, hanem egy egész örökkévalóságig. És mindezt túléltek.

Földrajzi értelemben a Kis Föld nem létezik. A továbbiak megértése kedvéért világosan magunk elé kell képzelnünk ezt a vízbe nyúló, kövekkel borított talpalatnyi szárazföldet. Hossza a frontvonal mentén hat kilométer, mélysége csupán négy és fél kilométer volt, és ezt a földet mindenáron tartanunk kellett.

Hogyan is jött létre ez a hídfő? Novorosszijszk a Czemesszkaja-öböl partján fekszik. Az öböl mélyen benyúlik a hegyek közé. Két cementgyár van ott, a Proletár és az Október. Az egyik oldalon mi voltunk, a másikon a németek. 1943 elején az egész bal part az ellenségé volt, ezért a magaslatokról ellenőrizhette flottamozdulatainkat; ettől az előnyétől meg kellett fosztani. Ekkor született meg az ötlet: próbáljunk meg deszántot partra tenni, és visszafoglalni Novorosszijszk elővárosát. Ez nemcsak megbíz-

hatóbban védené az öblöt a vizeire való ellenséges behatolástól, hanem megkönnyítené későbbi harcainkat is.

Jól tudták ezt a hitleristák is. Nem akarok visszaélni a számokkal, de egyet most megemlítek. Mikor a hídfőállást elfoglaltuk, szünet nélkül lőtték a fasiszták, óriási mennyiségű lövedéket és bombát zúdítottak ránk, a géppisztoly- és géppuskatűzről nem is beszélve. Kiszámították, hogy 1250 kilogramm gyilkos fém jutott a Kis Föld minden egyes védelmezőjére.

A hídfőn harcolt a 18. deszánthadsereg csaknem kétharmada, időm java részét én is a Kis Földön töltöttem. Így hát, a gyilkos fém e kilogrammjaiból valamennyit nekem is szántak.

Úgy gondolom, hogy a partraszállás a Kis Földre és az ottani harcok a hadművészet mintájául szolgálhatnak. Gondosan válogattuk ki az embereket, különleges kiképzésben részesítettük őket. A gelendzsiki Tonkij-foknál gyakorlatoztak a rohamcsapatok, megtanítottuk őket géppuskával vízbe ugrani, sziklát mászni, kényelmetlen helyzetből gránátot hajítani. A harcosok elsajátították minden zsákmányolt fegyverfajta kezelését, megtanulták a késdobást, az ütést puskatussal, a sebkötözést és a vérzés elállítását. Emlékezetükbe vésték az egyezményes jeleket, begyakorolták, hogyan töltsék meg bekötött szemmel a géppisztolytárat, miképpen határozzák meg a lövés hangjából, hogy merről tüzelnek. E kiképzés nélkül a vakmerő partraszállás, de főleg a legelső éjszakai ütközet elképzelhetetlen lett volna — mindent sötétben, tapogatózva kellett végigcsinálni.

Az első csoportot különleges rendeltetésű osztagnak neveztük el, és kizárólag önkéntesekből állítottuk össze. És közülük is csak olyanokból, akik hősiességükkel már kitűntek. A deszánt parancsnokává C. L. Kunyikov őrnagyot neveztük ki. Már az előző ütközetek során, amikor egy tengerészgyalogos zászlóalj parancsnoka volt, felfigyeltem erre az okos és erős férfira. N. V. Sztarsinov főhadnagy lett a politikai helyettese, törzsparancsnok pedig F. J. Kotanov őrnagy, ők ugyancsak kitűntek a harcban. Később mindhárman megkapták a Szovjetunió Hőse címet. Kunyikov a halála után (a partraszállást követő negyedik napon elesett), Sztarsinov és Kotanov pedig már a Kis Föld utáni harcokban.

Az osztag megszervezésekor ők maguk választhatták ki az embereket a novorosszijszki hadtengerészeti támaszpont bármelyik egységéből. Ez természetesen kivételes jog volt, a szükség diktálta. Tudtuk, hogy az ilyen deszántnál minden egyes harcos igen nagy szerepet játszik. Így állítottunk össze öt rohamcsoportot, amelyek 250 embert számláló osztaggá egyesültek. A rendkívül nehéz vállalkozásban nekik kellett úttörőknek lenniük, s teljesítették a kötelességüket.

1974-ben érdekes dokumentum keltette fel figyelmemet a novorosszijszki múzeumban: V. A. Botilev főhadnagy jelentése, aki ugyanazon az éjszakán szállt partra a hídfőn, mint Kunyikov. Ezt írta: »Jelentem, hogy az első rohamcsoportban a halottak száma egy fő, a sebesülteké hét. Köztük halott SZK(b)P tagjelölt egy fő, sebesült SZK(b)P tagjelölt négy fő, sebesült komszomolista két fő, sebesült pártunkívüli egy fő. A parancsnokság által kitűzött első harci feladatot végrehajtottuk. A csoport politikai-erkölcsi állapota kitűnő.«

Helyénvaló itt megemlíteni, hogy a Nagy Honvédő Háború frontjain hárommillió kommunista halt hősi halált. És azt is, hogy a háború éveiben ötmillió szovjet hazafival bővültek a párt sorai. »Kommunistaként akarok harcba menni!« — e legendássá lett szavakat hallottam majd minden ütközet előtt, s annál gyakrabban, minél hevesebb harcok dúltak. Milyen kedvezményeket kaphat valaki, milyen jogokat tud nyújtani a párt közvetlenül a halálos összecsapás előtt? Csak egyetlenegy kiváltságot, egyetlenegy jogot, egyetlenegy kötelességet: elsőként indulni rohamra, elsőként rohanni a tűzbe.

Partraszállás előtt az osztag esküt tett. A kommunista Kunyikov mindenkit felsorakoztatott egy kis térségben, újra emlékeztetett rá, hogy a vállalkozás életveszélyes, és figyelmeztetett: ha valaki úgy véli, hogy nem képes elviselni a megpróbáltatásokat, nem köteles részt venni a partraszálló hadműveletben. Olyan parancsot nem adott, hogy az ilyenek, mondjuk, lépjenek ki. Nehogy megszégyenüljön valaki is, ezt mondta:

— Kérem, hogy pontosan tíz perc múlva újra sorakozzanak fel. Aki nem biztos magában, ne álljon be a sorba. Őket majd azzal küldjük vissza az egységükhöz, hogy a tanfolyamot elvégezték.

Amikor az osztag újra felsorakozott, mindössze két ember hiányzott.

Még most, évtizedek elmúltával sem lehet meghatódottság nélkül olvasni a tengerre szállás előtti ünnepélyes eskütételt. »Harcba indulva — hangzott a szöveg —, esküszünk a Hazának, hogy lendületesen és bátran fogunk cselekedni, nem kíméljük életünket az ellenség feletti győzelem érdekében. Akaratunkat, erőnket és vérünket népünk boldogulásáért áldozzuk, térted, hön szeretett Hazánk. Egyetlen törvényünk van csupán: az előrenyomulás.«

Gondolatban visszatérve azokhoz a viharos napokhoz, az ünnepélyes esküre emlékezve mindig megindultságot és büszkeséget érzek. A történelem nem kevés egyéni hőstettet ismer, de csak a mi nagy országunkban, csak a mi nagy pártunk vezetésével, a szovjet emberek mutatták meg, hogy tömeges hősiességre képesek.

3.

Elérkezett a deszánt partraszállásának éjszakája. Jól emlékszem a kikötőben uralkodó hangulatra. Egyetlen komor arcot sem láttam, inkább vidámakat, csak türelmetlenséget lehetett leolvasni róluk. A tengerészek szaladva ládákat cipeltek, és kiabáltak: »Polundra!« Megkérdeztem egyiküktől:

— Mi az, hogy polundra?

Kiderült, hogy »vigyázz, el az útból!«. Így tudtam meg e szó értelmét.

Az 1943. február 3-ról 4-ére virradó éjszaka nagyon sötét volt. A partraszálló katonákkal fedélzetükön a naszádok csendesén kifutottak Gelendzsikből a Cemesszkaja-öböl felé. Onnan, a felfejlődési pontról, a jelzőrakéták nyomán a part felé iramodtak. Ugyanakkor az előzőleg belőtt parti sávra tűzérsegünk tüzet nyitott. A robbanások zajába belesüvített a »katyusa« ösztüze (a háborúban először a Szkumbrija aknaszedő hajón szerelték fel a sorozatvetőt). Két torpedónaszád nagy sebességgel keresztelte a deszánthajók útját és füstfüggönyt eresztett, hogy megvédje őket a parti tűztől. Egy őrnaszád a halfeldolgozó gyár körzetét lőtte, hogy elhallgattassa az ellenséges tűzfészeket, amelyek még megmaradtak a tűzérsegi csa-

pás után: Abban a pillanatban, ahogy Kunyikovék partraszálltak, ütegeink hátrább helyezték a tüzet.

A háború nem mindig a tervek szerint zajlik. A harcok nem egészen úgy, néha pedig egyáltalán nem úgy alakulnak, mint ahogy a vezérkari térképekre berajzolják. Akkor pedig valóban felmérhetetlen értékű a merészség, az önfeláldozás, minden egyes parancsnok és politikai tiszt, minden katona és matróz kezdeményezőkéssége. A hadtörténészek tudják, hogy más helyen is megkíséreltük a hídfőt kialakítani, harminc kilométerre innen, Juzsnaja-Ozerejka térségében. Tulajdonképpen oda jelölték ki a fődeszántot, de a vihar megakadályozta, a hajók nem tudtak kifutni, s a szárazföldi egységek is később érkeztek a kiindulási pontra. Kunyikovék áttörését azonban, amelyre az ellenség nem számított, teljes siker koronázta, s ezt egy szempillantás alatt ki is használtuk.

Az elterelő hadmozdulatnak szánt deszántot kisegítő deszánttá, majd fődeszánttá fejlesztettük. Vele kezdődött a Kis Föld hőskölteménye. A tűzfüggönyön áthatolva rohamcsapatunknak sikerült elfoglalnia egy korántsem nagy, de igen fontos partszakaszt Novorosszijszk elővárosa, Sztanyicska körzetében. Vagy ezer fasisztát semmisítettek meg, négy löveget zsákmányoltak, amelyekkel azonnal tüzet nyitottak az ellenségre. Másfél óra múlva szállt itt partra a deszántosok második csoportja, aztán újra egy, létszámuk így már 800 főre nőtt.

Az ellenség újabb egységeket dobott át a partraszállás helyére, a fasiszta légierő bombázott, a hídfőt nehéztűzéség is löni kezdte, egymást követték az elkeseredett ellentámadások. De már elkéstek: a deszánt már szilárdan megvetette a lábát. Birtokukba vették Sztanyicska néhány negyedét, és három kilométernyi hosszúságban a vasútvonalat. S jöllehet nem csekély veszteséget szenvedtek, egy lépést sem hátráltak. A katonák meg a matrózok hűek maradtak esküjükhöz, tudták, hogy a főerők megérkeztéig ki kell tartaniuk, még érződött rajtuk a sikeres partraszállás máмора. Így maradtak meg emlékezetemben.

Néhány éjszaka alatt partraszállt a hídfőn két tengerészgyalogos dandár, egy lövészdandár, egy harckocsielhárító vadászezred és néhány más egység. Partra raktunk több száz tonna lőszert és élelmet. Öt nap elteltével Sztanyicska és Miszhako körzetében már 17 ezer harcos volt, géppisztolyokkal, aknavetőkkel, lövegekkel, páncéltörő

ágyúkkal. Utánuk öt partizáncsapat szállt partra a Kis Földön: A hazáért, a Vihar, az Északkeleti szél, az Uj és a Héjácska.

Megragadom az alkalmat, hogy néhány dicsérő szót szóljak a partizánokról. Aki azt hiszi, hogy a partizánok elszigetelt csoportok az ellenség mögöttes területén, téved. Sok egység spontán módon jött létre, de megvolt a párt által irányított központi törzsük, és megtörtént, hogy jelentős hadműveleteket hajtottak végre a reguláris egységek parancsnokságának elképzeléseivel összhangban. Így volt ez a Kis Földön is, ahol az öt partizáncsapatot P. I. Vaszev, a novorosszijszki városi pártbizottság titkára irányította, szoros kapcsolatban a mi törzsünkkel.

Különben, ismétlem, a Kis Földre való partraszállás a hadművészet mintaszerű művelete volt. Az első rohamcsapat partraszállásának sikere, az erők operatív növelése, az ezredek és a hadtestek előnyomulása a megerősített, aláaknázott parton a gyalogság, az utászegységek, a tengerészek és a tüzérek pontos együttműködését követelte meg. A »háború istenei« a legkisebb hibát sem ejthették: egységeink sok helyütt csaknem gránáthajításnyi távolságra álltak az ellenséges csapatoktól. A pilóták dolga még bonyolultabb volt. Emlékszem, hogy légierőnk támadása előtt a katonák az alsó ingüket akasztották ki a lövészárkok mellvédjére, hogy peremvonalukat megjelöljék.

Meg kell mondani, hogy rendkívül előnytelen földrajzi helyzetben voltunk. Keskeny partsávot tartottunk, amely hosszú volt, csupasz és sík, a németek pedig minden magasztot, az erdőt. Felmerülhet a kérdés, hogyan maradhattak életben emberek, ha több száz tonna gyilkos fém zúdult rájuk, erejüket többszörösen felülmúlták az ellenséges erők, amelyek úgy látták a környező hegyekről a Kis Földet, mint a tenyerüket? A tapasztalat, a hidegvér, a higgadt megfontolás és a szívós, mindennapos munka állt szemben az ellenséggel.

Akkoriban már jól tudtam, hogy a háború mindenen túl gigászi munka. Olyan emberek munkája, akik tegnap kohászok, lakatosok, bányászok, földművesek, kombájnosok, lovászok, építők, ácsok voltak. A katonaköpenyt öltött nép munkája. A háború nem csupán a hűség és a bátorság megnyilvánulása, hanem a nagy kitartásé, elszántságé, tudásé és gyakorlaté is.

Az egész Kis Föld lényegében föld alatti erődítményé alakult át. A 230 gondosan álcázott figyelőpont lett a szeme, az 500 tüzelőállás a páncélozott ökle: több tucat kilométernyi közlekedőárkot ástunk, ezrével a lövészgödörket, lövészárkokat, futóárkokat. Arra kényszerített a szükség, hogy tárokat vágjunk a sziklás talajba, föld alatti lőszerraktárakat, föld alatti kórházakat, föld alatti villanytelepet létesítsünk. A szükség rákényszerített, hogy csak a futóárkokban közlekedjünk, ami nem könnyű, de ha valaki kidugta a fejét, annak befellegzett. Hosszan kellett üldögelni, aztán amikor a fasiszták kezdtek visszavonulni, némelyik harcosnál jelentkezett az »ülőbetegség«, ahogy mi neveztük.

Csodálni való találékonyságról tettek tanúságot a műszaki csapatok. A bombák ütötte tölcséreket — némelyiket közülük inkább alapároknak lehetett volna nézni — az utászok futóárkokkal kötötték össze és fedezékké alakították át. A tenyérenyi keskeny Kis Földön három védelmi vonalat építettek ki, egyiket a másiktól kilométernyi távolságra. Mindegyik mentén aknamező volt. Megbízhatóan működtek a föld alatti telefonvonalak. A deszánt parancsnoki harcálláspontját hat és fél méter mélyen a sziklába vájva rendezték be, s a parancsnok innen — álcázva, a közlekedőárkokban — át tudta dobni a csapatokat oda, ahol veszélyes helyzet alakult ki.

Sztanyicska körzetében semleges sáv valójában nem volt: az ellenség tizenöt-húsz méterre lapult állásainktól. De, amikor ott jártam, láttam, hogy a peremsáv — az állandó riadók és veszély sávja — sűrűn alá van aknázva és torlaszokkal el van zárva ezen a szakaszon is. Munkájuk közben az utászoknak néha kézitusa kellett bocsátkozniuk.

A megerősített hídfeállás sajátos erődsávvá alakult. Még utcaneveket is adtak: Kórház, Utász, Gyalogsági és Matróz utca. Nem volt az utcákban ház, nem tudni, ki találta ki ezeket az utcaneveket, de nem véletlenül jöttek létre. Az Utász utca például olyan mélyedés volt, amely védelmet nyújtott a tűztől, a Kórház utca keresztül-kasul belőhető dombos terep, ahonnan gyakran kerültek kórházba az emberek. Az erődítéseket tűz alatt építették, nem voltak gépek, sem építőanyag, de a mi ezermestereink okosan beásták magukat, alaposan, gazda módjára rendez-

kedtek be, hogy ne kelljen innen elmenniük. Jogosan nevezhetünk hősnek mindenkit, aki ezt az erődöt építette.

Különös melegséggel idézem fel a már nem fiatal utászok emlékét. Őket nem küldték az ellenség szeme láttára aknazáratat telepíteni, a »kis öregek«, úgy tetszett, a legbékésebb dologgal foglalkoztak: Gelendzsiktől néhány kilométerre, Dzsanhot közelében fát döntöttek, tutajokba kötötték, s éjszakánként a Kis Földre juttatták. De hogyan juttatták! Már említettem, hogy a Cemesszkaja-öböl fölött soha nem láttunk sötét éjszakát. A fegyvertelen tutajokat lőni kezdte a tüzérség. Az utászok nem tudták viszonozni a tüzet, nehézkes terhükkel nem is manőverezhettek. Lemásztak hát a hideg vízbe, s a szálfákba kapaszkodva folytatták útjukat. Ha lövedék találta a tutajt, akkor menet közben megint egymás mellé kapcsolták az értékes fát, nehogy kárba vesszen. Ha elsüllyedt egy vontatóhajó, rakétaikkal jelt adtak, és várták, amíg valamilyen motoroshajó oda nem érkezik. Ilyenek voltak ezek a »kis öregek«.

Olyan benyomása támadhat az olvasónak, mintha az emberek ezrei csak rohamokkal, bombázásokkal, kézitűszával foglalkoztak volna a hídfőn. Nem. A hosszú időn át itt olyan élet alakult ki, melyben helye volt mindennek, amivel az ember általában él. Olvastak és újságot adtak ki, pártgyűléseket tartottak, ünnepet ültek, előadásokat hallgattak. Még sakkversenyt is rendeztek. Fellépett a hadsereg és a flotta ének- és táncegyüttese, dolgoztak a képzőművészek: B. Prorokov, V. Cigai, P. Kirpicsov, egész kiállításra valót alkottak a védelem hőseiről.

Emlékszem, egyszer a KB-ból eljött hozzánk egy csoport. Ezek az emberek először kerültek életfeltételeink közé, és arra kértek, mutassam be nekik a Kis Föld harcosait. Torpedónaszádon indultunk. Ahogy elhagytuk a partot, a mieink rakétajelzést adtak le — erről lehet megtudni, hogy saját vagy idegen hajó közeledik-e. A németek azonban, amikor a helyszínhez közeledtünk, szokatlanul tüzeltek. A lövedékek röppályájával számolva igyekeznünk kellett a parthoz szorulni, a víz szélén haladni. Újra lövedékek robbantak, egész közel hozzánk. Ha nem tudja az ember, hogy rá céloznak, a látvány rendkívül szép. Állt a hídfőn egy, a Cár-harangra emlékeztető messzehordó tengeri ágyú. A »kisföldiek« parancsnoki állássá alakították át. Tüzérségi tűzben jutottunk el odáig,

amihez én már hozzászoktam, de, ami, úgy gondolom, a vendégekre erősen hatott. Emlékezetemben maradt egy ifjú tengerész, aki a sötétségből bukkant fel, és valamilyen terhet cipelt.

— Segíts egy kicsit, testvér — kérlett. — Mindnyájunknak viszem.

Ha most, három és fél évtized múltán visszagondolok arra, mi jutott ki hadseregünk katonáinak, parancsnokainak, pártmunkásainak, magam sem hiszem olykor, hogy mindez volt, hogy ezt ki lehetett bírni. De kibírtuk. Mindent kibírtunk, mindenen túljutottunk, és győzedelmeskedtünk, szétzúztuk a fasisztákat.

Aznap, amikor az újonnan jött embereket, moszkvai látogatóinkat kivittem a Kis Földre, magam is szinte más szemmel néztem a megszokottat, az ismerőset. Láttam már mindezt korábban is, de most *megláttam* az állandó halálos veszedelmet is, az elviselhetetlen nehézségeket is, katonáink minden áldozatra kész hősiességét is.

Persze időnként nagyon nehéz volt. El voltunk vágva a Nagy Földtől, nem volt elég sónk, előfordultak zavarok a kenyérellátásban. Egész alegységeket küldtünk az erdőbe vad fokhagymát szedni. Másrészről a katakombák nedvesek voltak, éjszakánként fáztak a harcosok, és a politikai osztály munkatársainak kellett gondoskodni a fűtésről, kis vaskályhákat rendelni, fát szerezni. Am a Kis Föld mégis szovjet föld maradt, az emberek pedig emberek. Terveket szöttek, tréfálkoztak, nevettek, még a születésnapokat is megünnepezték. Február 15-én, vagyis tizenegy nappal az első partraszállás után, például huszonhárom éves lett az egyik deszántos, Salve Tatarasvili. Elválaszthatatlan barátja, Pjotr Verescsagin a saját tárából huszonhárom töltenyt ajándékozott neki. Mindennél kedvesebb ajándék volt ez, mert híján voltunk a töltenynek, s várható volt az ellenség újabb rohama.

Ebben az életben, a halál tözsomszédságában, első pillantásra sok mindent nem lehetett összeegyeztetni a háborúval. Egyszer a 255. tengerészgyalogos dandár politikai osztályának vezetője, I. Dorofjev összeszámolta, hogy a dandárban tizenöt városi, kerületi és községi tanácsi képviselő van. Elhatározták, hogy ülősszakot hívnak össze. De miféle problémákról dönthettek? Ugyanolyanokról, mint békeidőben: a lakosság szükségleteiről, a szolgáltatásokról. Legelőször a fürdőépítés kérdésében ha-

tároztak. És meg is építették! Ahogy mondani szokás, munkaidőn túl kitűnő kis fürdőt rendeztek be. Engem is elvittek oda. Ha nem is volt nagy a gőzkamra, de jól tartotta a gőzt.

Nagy becsben volt a Kis Földön a találékonyság, az ötletesség, a szellemesség. És sokan rendelkeztek is ezekkel a tulajdonságokkal. Emlékszem, hogy egy talpraesett fiú, akit valamiért Gelendzsikbe küldtünk, a hegyekben ráakadt egy élkőborolt, gazdátlan tehenre. Elhatározta, hogy magával hozza a Kis Földre. Elhajtotta a tehenet a kikötőbe, és megkérte a motoroshajó parancsnokát, vegye a fedélzetre. Körülötte mindenki nevetett, de támogatták az ötletet: lesz tej a sebesülteknek. A tehenet így sértetlenül átszállították. Biztos fedezékben helyezték el, s a tejet az egykori szőlőgazdaság pincéjében levő kórháznak juttatták.

Am nem is annyira a tejről van szó. Maga a tehen szerzett nagy örömet az embereknek, különösen azoknak, akik faluról jöttek a frontra. Minden tüzérügyi támadás vagy bombázás után szaladtak megtudni, ép-e még a Riska, nem sebesült-e meg, és kedveskedve simogatták a tehenet. Nem könnyű megmagyarázni, de ennek a végtelenül békés lénynek a feltűnése e rendkívül feszült helyzetben segített fenntartani a harcosok lelki egyensúlyát. Emlékeztetett rá: visszatér majd az ember minden öröme, az élet megy tovább, csak meg kell tudni védeni ezt az életet.

Szép ajándékot kaptak a Kis Föld lakói 1943. május 1. tiszteletére. Mikor megvilágosodott, az emberek örömben csodálkozva kiáltottak fel, és mosolyogtak: éjjel a harcosok vörös zászlókat tűztek ki a dandárkörlet egyes helyein. Reggel mindenki észrevette, természetesen a németek is.

Emlékszem, milyen megrázó hatást váltott ki a fekete-fehér filmek idején az a jelenet, amikor a Patyomkin páncélos című filmben feltűnt a vásznon a vörös lobogó. Itt a bombák és lövedékek szaggatta, szilánkokkal bevett, füsttől szennyezett és vér áztatta Kis Földön pedig az ellenségtől övezve, valósággal elképesztően hatottak a kitűzött vörös zászlók. Lelkes hangok moraja szállt a meggyötört föld felett. Valami nagyon kedves érzése támadt mindenkinek. Az első izgalmi kitörés után vidámság

fogott el mindenkit. Örömben és erejük tudatában nevettek a mieink: »Nézd csak, átkozott fasiszta! Nesze neked!«

4.

Az emlékezetes átkelést követően, amikor megfürödtem a tengerben, az áprilisi harcok voltak a leghevesebbek a Kis Földön. Ezekről fogok most beszélni.

A fasiszták által előkészített Neptun hadműveletnek, elképzeléseik szerint, teljesen meg kellett volna semmisíteni hídfőállásunkat. Ebből a célból megszervezték Wetzel mintegy 27 ezer fős rohamcsapatát; hadműveletét 1200 repülőgéppel, több száz lövegnek és aknavetőnek kellett támogatnia. Hadműveletet terveztek a tenger felől is, a nem kevésbé kifejező Box fedőnéven. A Box csoportba torpedónaszádokból álló flottilákat és tengeralattjárókat osztottak be. E hajókra az a feladat hárult, hogy elvágják tengeri közlekedési vonalainkat, és megsemmisítsék a szovjet harcosokat, miután a tengerbe szorították őket. Ők legalábbis így képzeltek el.

A Kis Földön április 17-én kezdődött harcok egyre növekvő erővel fejlődtek ki. Az ellenség napról napra új utánpótlást vetett be. Már kora reggel működésbe léptek a nehézütegek. Egyidejűleg repülőgépek is feltűntek az égen. Szó szerint csüngtek fölöttünk, 40—60 gép jött hullámokban, bombákat szórva a védelem teljes mélységében és az arcvonal egész hosszában. A gyorsbombázókat zuhanóbombázók követték, ugyancsak hullámokban, majd csatagépek. Mindez órákig tartott, utána pedig kezdődött a harcok és a gyalogság rohama.

Önhittent támadtak a fasiszták, biztosak voltak, hogy a sűrű füst takarta Kis Földön már nem maradhatott élőlény. Rohamaik azonban elkeseredett ellenállásba ütköztek, ezért visszafordultak, százával hagyták hátra a holttesteket. Ezután minden kezdődött előről. Megint lőttek a nehézütegek, megint süvítettek a zuhanóbombázók, tomboltak a csatagépek. És ez naponta többször is megismétlődött.

A bombázókat és a csatarepülőket vadászgépek fedezték. Az ellenség nagy légifölénye miatt a mi vadászgépeink, ha okoztak is veszteséget, nem tudták feltartóztatni a bombatámadásokat. Szovjet bombázók nem mutatkoztak

az ellenséges állások felett, s ez lehetővé tette, hogy a németek átcsoportosításokat hajtsanak végre, felkészüljenek a rohamokra. Három napig tartott így, április 20-ig. Ez volt az az időpont, amit a német fasiszta parancsnokság a Kis Föld végleges szétzúzására kitűzött.

Minthogy elhatározta, hogy a tengerbe szorít minket, Hitler ezen az arcvonalszakaszon mindent egy lapra tett fel. Súlyos helyzet alakult ki. Ekkor a 18. hadsereg haditanácsa, gyakorlatilag én, levél formájában kiáltványt intéztem a »kisföldiekhez«, amely eljutott a lövészárkokba és a fedezékekbe. Az emberek megvágták a kezüket, és vérükkel írták alá. Később egy példányt elküldtem J. V. Sztálinnak, hogy lássa, hogyan verekednek a harcosaink.

»Az ellenségtől Novorosszijszk városánál visszafoglalt földdarabkát — hangzott a levél — Kis Földnek neveztük el. Jóllehet kicsiny, de a miénk, szovjet föld, verjtekünk és vérünk öntözte, és soha, semmilyen ellenségnek nem engedjük át... Megesküszünk harci zászlainkra, feleségünkre és gyermekeinkre, szeretett Hazánkra, esküszünk, hogy az elkövetkező harcokban kitartunk az ellenséggel szemben, felmorzsoljuk erőit, és megtisztítjuk Tamanyt a fasiszta gazemberektől. A Kis Földet a fasiszták nagy sírjává változtatjuk!«

A fasiszta támadás első napján határozott utasítást kaptunk a Legfelső Főparancsnokság Főhadiszállásáról, hogy minden eszközzel tartsuk a hídfőt. Miután a főhadiszállás ebben látta a Tamany-félsziget felszabadításának kulcsát, nagy jelentőséget tulajdonított neki, és figyelemmel kísérte a harcok alakulását.

Április 18-án az I. J. Petrov vezérezredes parancsnoksága alatt harcoló Észak-kaukázusi Front törzséhez a főhadiszállás képviselőinek egy csoportja indult el repülőgépen, élén G. K. Zsukov marsallal. Még aznap megérkeztek a 18. deszánthadsereg törzséhez a haditengerészeti flotta népbiztosával, N. G. Kuznyecovval és a légierő parancsnokával, A. A. Novikovval együtt. Egy vezérkari ezredes értesített erről, aki a Kis Földre érkezett. Hozzátette:

— A marsall szeretné látni.

— Ez parancs? — kérdeztem.

— Ilyen parancsot nem kaptam tőle — felelte az ezredes. — De azt mondta, hogy szeretne beszélni magával.

Őszintén szólva én is szerettem volna beszélni vele: valamennyiünket nyugtalanított az ellenség légifölénye.

Álláspontomat e tekintetben már a német támadások első napján közöltem parancsnokunkkal, Konsztantyin Nyikolajevics Leszelidzével. Nyomatékosan kértem a légierő támogatását. Beszélgettem erről a haditanács tagjával, Szemjon Jefimovics Kolonyinnal is, aki iránt mindig tiszteletet éreztem. Mindketten bátor, elvhű és tapasztalt emberek voltak, mindketten egyetértettek velem, és számítottam rá, hogy ők, természetesen, jelentik majd a helyzetet Zsukovnak. Nekem a nehéz pillanatban jobb nem elhagyni a hídfőt. Így is jártam el: a Kis Földön maradtam a harcosok között.

G. K. Zsukov később így írt visszaemlékezéseiben: »Akkoriban mindannyiunkat egy kérdés nyugtalanított: elviselik-e a szovjet katonák a megpróbáltatásokat az ellenség elleni egyenlőtlen harcban, amely éjjel-nappal bombázta és tüzérséggel lőtte a hídfő védőit.« A továbbiakban azt írta a marsall, hogy éppen erről akarta megtudni az álláspontomat. Elviselik-e katonáink legalább még egy-két napig ezt a poklot, minthogy a főhadiszállás már komoly intézkedéseket tett a megsegítésünkre.

És a helyzet két nap múlva valóban teljesen megváltozott. Egymás után három légihadtest érkezett a főhadiszállás tartálékából. Ahogy megjöttek, nyomban harcba szálltak. A vöröscsillagos vadászgépek mindenekelőtt elzárták az eget a Kis Föld felett. Sűrűn hullottak a bombák az ellenség harcrendjére. Most már helyreállt az egyensúly a levegőben, aztán mi kerültünk fölénybe, mivel pilótáinknak sikerült az ellenség néhány repülőterét szétbombáznuk.

Nehéz érzékeltetnem, mi zajlott le az égbolton. Bármerre nézett is az ember, repülőgépeink hol egyenként, hol rajonként csaptak össze halálos harcfordulókban a németekéivel. A lelőtt gépek fekete füstcsóvái egymást keresztezve hullottak a földre. A harcok három napja alatt 117 ellenséges repülőgépet lőttek le pilótáink a Kis Föld felett. Ezekről az elkeseredett összecsapásokról szólt könyvében az egyik résztvevő, A. I. Pokriskin.

A mi hídfőnkön dőlt el Novorosszijszk és Tamany sorsa; a német fasiszta parancsnokság ezért egyre újabb és újabb egységeket dobott az első vonalba. Nyolc nappalón és éjszakán át, mint lidérces álomban, verekedtek a Kis Föld harcosai, mígnem az ellenséges erők kimerültek, s maradványaik visszavánszorogtak kiindulási helyükre.

Az ütközet tetőpontja azonban 1943. április 20-án következett be, s bármilyen furcsa is, számomra ez a nap egy mulatságos emlékhez kapcsolódik.

M. K. Vidov, a politikai osztály vezetője a 225. tengerészgyalogos dandárban, aki ügyes, vakmerő harcos volt, s nagy hatást tudott gyakorolni a katonákra, a parancsnokunk szemrehányására, hogy miért kockáztatja az életét, így válaszolt: »Én komisszár vagyok, nem pedig anyámasszony katonája!« A huszadikára virradó éjszakán Mihail Kapitonovics összehívta a politikai osztály munkatársait, s miután megvonta a harcok mérlegét, megkérdezte, tudják-e, miért igyekeznek oly bőszen a fasiszták. Azért, válaszolta ő maga, mert holnap lesz a főhrerük születésnapja. Végezni akarnak velünk, hogy ezzel ajándékozzák meg. Jó lenne, mondja, nekünk is megünnepelni ezt a dátumot.

Amíg különböző javaslatokat vitattak meg, az akkor még kevésbé ismert képzőművész, Borisz Prorokov felrajzolt egy vázlatot, amely mindenkinek tetszett. Éjszaka aztán egy disznóhoz hasonlító szörnyet rajzolt egy lepedőre, amint éppen menekül a Kaukázusból. A disznón az ismert bajusz és a homlokba fésült haj — a Hitler-karikatúra kitűnően sikerült. A lepedőt kerettel fogták körül, és a semleges övezet már korábban belőtt helyén állították fel, rudakkal alaposan kitámasztva.

Április 20-án reggel a hitleristák valamennyi környező hegyről, valamennyi állásukból megpillantották ezt az üdvözetet. Mint ahogy feltételeztük, nem volt bátorságuk a főhrerükre löni. Hosszabb idő telt el, úgy látszik, tanakodtak, mit is tegyenek. Végül is három oldalról fasiszták kúsztak oda a kerethez. Belőtt hely lévén, a fele ott maradt holtan, a többiek elkotródtak. Ez háromszor ismétlődött meg aznap, amíg csak a tüzérségük szét nem lőtte a születésnap ajándékot.

— Ügy kell neki! Trafáljátok csak el! — hahotáztak a harcosaink.

A nevetés rettenetes erő, az optimizmus bizonyítéka, az emberek egészséges lelkiállapotának a kifejezője. Miután elhárítottuk a rohamot az egyik szakaszon, Dorofjevvel együtt mentem a lövészárokból. A géppuskafészek közelében újabb nevetést hallottunk. Odamentünk. Kiderült, hogy egy igen fiatal szakaszvezető-agitátor beszélget a katonákkal.

— Az ütközet eredményét foglaljuk össze, ezredes elvtárs — jelentette.

— És mik ezek az eredmények?

A géppuska körül összegyűlt katonák lökdösték a szakaszvezetőt: mondd csak, mondd! Az zavarba jött, de bajtársai unszolására felbátorodott:

— Hitler azzal kérkedett, hogy ma a tengerbe kerget minket. Én pedig a mi ukrán mesénkkel megmondtam, mit ért el. Vadászni ment, medvét lőtt, rókát nyúzott, nyulat vitt haza, anyja kacsát vágott, és ciberét főzött. Megkóstolta, keserű volt.

A katonákkal együtt én is élvezettel hallgattam a vídám legényt. Egyszerű kis meséje bizony többet ért abban a pillanatban és hathatósabbnak tűnt a hadműveletek legkomolyabb elemzésénél is. Ez annál is fontosabb volt, mert ez a nap, ismétlem, a Kis Földön átélt összes napok közül a legnehezebbnek bizonyult.

Egett a föld, füstöltek a kövek, olvadt a fém, omlott a beton, de az esküjükhöz hű emberek nem hátráltak erről a földről. Századok zászlóaljok nyomását viselték el, zászlóaljok ezredeket öröltek fel. A géppuskák csöve felizzott, a sebesültek, félrelökve az egészségügyieket, gránátokkal támadtak a harckocsikra. Közelharcot vívtak puskatussal és kézzel. S úgy látszott, soha nem lesz vége ennek az ütközetnek. Ott, ahol körös-körül mindent elborítottak az ellenséges holttestek, új csatárláncok jelentek meg, s amikor ezeket is elpusztítottuk, újra meg újra feltűnedeztek a szürkészöld árnyalakok. Nem csoda, hogy az egyik rohamnál a 8. gárda lövészdandár egyik harcosa így fakadt ki: »Mi az, a földből nőnek ki ezek?«

E napon a hitleristák jelentős erőfölénnyel rendelkeztek, nekünk nagy veszteségeink voltak, és gyakran villant át bennem a gondolat: mennyi fiúnk esik el ezen a földön, hányan nem térnek haza. Bonyolult dolog a háborúban a száanalom. A háború kegyetlen valami, és a halál itt elkerülhetetlen. Ha megsajnálunk valakit, mást kell küldjünk helyette. Erkölcsi igazolást egyedül csak az adhat, ha a nehéz pillanatokban együtt vagyunk a harcosokkal, ha együtt éljük át velük a veszélyeket. És megteszünk mindent, amit megtehetünk, hogy óvjuk őket a felesleges kockázatoktól, s könnyítünk bajaikon.

Van egy rendelkezés a háborús évekből fennmaradt dokumentumok között, mely alatt az én aláírásom áll.

Később, 1943 végén, a kijevei harcok idején küldték szét valamennyi politikai szervnek, minden politikai tisztnek. Ám az abban leírtak a legfontosabbat jelentették számomra az egész háború folyamán:

»Állandóan fordítsanak gondot a harcosok erejének és egészségének megóvására. Megszeghetetlen szabály legyen, hogy a katonák meleg étellel és forró vízzel való ellátásában nem lehet fennakadás. Szigorúan ellenőrizni kell, hogy mindaz, amit az állam a harcosoknak és a tiszteknek juttat, maradéktalanul eljusson hozzájuk. Azokat, akik e tekintetben hanyagok vagy tétlenek, szigorúan felelősségre kell vonni. Rendkívül nagy figyelmet kell fordítani az egészségügyi intézmények munkájára. Az alakulatok politikai osztályai jelöljenek ki munkatársakat, akik felelnek a sebesülteknek a harcmezőről való elszállításáért és a kellő időben történő orvosi ellátásáért.«

És ma, hosszú évekkel az ütközetek után, rengeteg teendőnk között is kötelesek vagyunk állandóan gondolni azokra, akik megjárták a háborút. A hatalmi szervek, minden állampolgár erkölcsi kötelessége, életünk törvénye, hogy gondossággal és figyelmességgel övezzük őket, segítsünk nekik ügyes-bajos dolgaikban.

5.

Az olvasó feltehetően elvárja tőlem, hogy beszéljek a pártpolitikai munkáról, de lényegében már régóta épp erről beszélek. A Kis Föld harcosainak kitartása ugyanis ennek a munkának az eredménye. És a pártpolitikai munka eredménye a hídfőn elrendezett mindennapi élet, a harcosok erejének és egészségének óvása, az időben küldött légihadtest, a vidám tréfálkozások a nyugalom pillanataiban és az önfeláldozó bátorság a rohamokban. S az is, hogy az emberek végig emberek tudtak maradni. Ilyképpen tehát nehéz volna és valószínűleg szükségtelen is kiemelni ezt a munkát elbeszélésem egészéből.

Mivel mérhető, hogyan értékelhető a politikai vezető tevékenysége a fronton? Ha a mesterlövész elpusztít több tucat hitleristát, tisztelet és dicsőség illeti őt. A század visszaver egy rohamot, megtartja a védelmi vonalat, tisztelet és dicsőség a századparancsnoknak és harcosainak.

A hadosztály áttöri az ellenséges védelmi vonalakat, felszabadít egy települést, a parancsnok nevét megemlíti a Legfelső Főparancsnok napiparancsában. De nagy az érdeme a politikai tisztnek is, mert felvértezte a katonákat eszmeileg, erősítette bennük a hazaszeretetet fennkölt érzését, az erejükbe vetett hitet, s hősiességre lelkesített.

A hadseregben az a jó politikai tiszt, akit körülvesznek az emberek, aki pontosan ismeri hangulatukat, szükségleteiket, reményeiket, álmaikat, aki önfeláldozásra, hősiességre ösztönzi őket. És ha figyelembe vesszük, hogy mindig is a harci szellemet tartották a hadsereg ellenálló ereje legdöntőbb tényezőjének, akkor a háború éveiben épp a politikai tisztre bízták a legélesebb fegyvert. A katonák szívét és lelkét edzette ő, s nélkülül sem harckocsik, sem ágyúk, sem repülőgépek nem biztosították volna győzelmünket.

Mindenhol így volt ez, ám a kritikus háborús szakaszokon, mint amilyen a Kis Föld is, nehéz volna túlértékelni e munka jelentőségét. Némely pillanatban úgy tűnt a harcosoknak, hogy el vannak vágva a Nagy Földtől; ilyenkor meg kellett értetni velük, hogy »elvágva« az nem azt jelenti, hogy »elszakítva«, s az »elrekesztve« nem annyit jelent, hogy »elfelejtve«. Rá kellett mutatni, hogy minden fronton folyik a harc a fasizmussal, hogy az egész ország óriási segítséget nyújt nekünk. Össze kellett kapcsolni az éppen visszavert támadást az egész szovjet nép által vívott háborúval.

Nem hangzatos beszédekre volt itt szükség, hiszen terem se akadt szónoklatokra, hanem őszinte férfibeszédek, mondhatnám azt is, hogy meghitt beszélgetésre. Részt vettem a legtöbb pártgyűlésen, amelyet a harcoló kötelekeknél, egységeknél tartottak, de gyakran csak egyszerűen elbeszélgettem a harcosokkal. Rendszerint sikerült megtalálnom a közös nyelvet a katonákkal és a matrózokkal, bár semmiféle különös módszert nem alkalmaztam. Akár komoly, akár vidám dolgokról volt szó, igyekeztem mindig egyszerűen, kiegyensúlyozottan viselkedni. És mindig az igazságot mondtam, bármennyire keserű is volt az. Megjegyzem, találkoztam a tisztek között olyanokkal, akik meg akarták játszani a nyíltszívű, közvetlen fickót, de persze a harcosok azonnal megérezték a szándékos bizalmaskodásban a hamisat, s akkor már hogyan lehetne őszinteséget várni tőlük.

A mi politikai tisztjeink, a politikai vezetők, a kom-szomszervezők, az agitátorok többsége meg tudta találni az igazi hangot, tekintélyük is volt a katonák között, és ami fontos, az emberek tudták: az, aki kitartásra buzdította őket, a nehéz pillanatokban mellettük lesz, velük marad, fegyverrel a kezében előttük fog járni. Következésképpen a tettekkel, a harcokban tanúsított példamutatóssal megerősített szenvedélyes, pártos szó volt a mi fő fegyverünk. Ezért lettek hát a politikai tisztek a fegyveres erők lelkévé.

Magától értetődően részt vettek a támadó vagy a védelmi hadműveletek előkészítésében, nélkülük nem dolgoztak ki hadműveleti terveket. Én például egyetlen olyan esetre sem emlékszem, amikor Leszelidze tábornok vagy más hadseregparancsnok, akikkel együtt harcoltam, ne vették volna figyelembe álláspontomat vagy időnkénti igen jelentős korrekcióimat. A parancsot a háborúban azonban a parancsnok adja ki, ez az ő előjoga, és báí a politikai tiszt is parancsolhat, ezzel a jogával, nézetem szerint, csak kivételes esetekben élhet.

Megemlítek egy példát. Egy pártaktíván, amelyet nekem kellett levezetnem, az emberek sorokat alkotva ültek előttem a földön. Beszédem közepén tartottam, amikor valahol mögöttem, nem is túl messze, német lövedék robbant. Hallottuk, amint repült. Megszokott dolog, folytattam hát a beszédet, de két perc múlva újabb lövedék vágódott be, most már előttünk. Senki nem mozdult a helyéről, holott ezek a harcedzett emberek tudták: tüzérségi »villába« fogtak minket. A harmadik lövedék, ahogy a fronton mondtuk, már a miénk lett volna. Ekkor kiadtam a parancsot:

— Felállni! Balra a mélyedéshez háromszáz métert futva, indulj!

Más helyen fejeztük be a munkát. A harmadik lövedék csakugyan ott robbant fel, ahol addig tartózkodtunk. Szótlanul jöttünk el onnan V. Tyihomirov politikai tiszttel.

— Senki meg sem moccant. Ezek aztán a férfiak! — csak ennyit mondott. Erre gondoltam én is.

Ilyen rendkívüli esetekben, akár harcban, akár harci szünetben a politikai tisztnek joga és kötelessége kiadni a parancsot. Ám a mindennapi munkában a parancsolást ki kell zárnia, csak magyarázhat és meggyőzhet. Emel-

lett ezt a munkát is okosan és tapintatosan kell végezni. Még ha valaki hibát követ is el, akkor sincs senkinek joga ahhoz, hogy kiabálással sértse meg az illetőt. Rendkívül visszataszítónak tartom azt a, ha nem is nagyon elterjedt, de egyeseknél még megmaradt szokást, hogy beszéd közben felemelik a hangjukat. Sem a gazdasági, sem a pártvezető nem feledkezhet meg arról, hogy beosztottjai csak szolgálatilag a beosztottjai, hogy nem az igazgatót vagy a főnököt szolgálják, hanem a párt és az állam ügyét. S ebben a vonatkozásban mindnyájan egyenlők. Aki megengedi magának, hogy a mi rendszerünknek ettől a megmászhatatlan igazságától eltérjen, reménytelenül kompromittálódik, elveszíti tekintélyét. Ha valaki vétséget követ el, viselnie kell minden felelősséget a párt, az adminisztráció vagy a bíróság előtt. De semmiképpen sem szabad megsérteni az emberek önérzetét, megalázni méltóságukat.

Ez a véleményem ma, és ezt a szabályt követtem a háború éveiben is, ebben a szellemben törekedtem nevelni a politikai osztály apparátusát, amelynek a vezetésével megbíztak. Meg kell mondanom, hogy harcos tisztek összeforrott kollektívája volt ez, olyan tiszteké, akik kijárták a pártmunka iskoláját, tapasztalattal és ismeretekkel rendelkeztek, kitűntek kezdeményezőképességükkel és bátorságukkal, életüket kockáztatták a harcok során ott, ahol a helyzet megkívánta. Nem mindegyikük élte meg a győzelmet, de valamennyi becsülettel teljesítette a kötelességét.

Jó érzéssel gondolok vissza rájuk. A háború idején sokszor fejeztem ki nekik a parancsnokság elismerését, sok kitüntető oklevelet írtam alá, de büntetést, emlékszem, egyszer sem róttam ki. Nem azért, mert olyan »jóságos« voltam, ellenkezőleg, semmi könnyítést nem kaptak, még ha éjjel-nappal kellett is dolgoznunk egyfolytában. Egyszerűen tudtam, hogy mindegyikükre bátran támaszkodhatom, és nem is csalódtam soha. Hogy az olvasó mégis maga elé tudja képzelni az embereinket, legalább egyiküket-másikat megnevezem.

Egyik helyettesem Sz. Sz. Pahomov volt, az agitációs és propaganda alosztály vezetője. Minden helyzetben nyugodt, első pillantásra még lassúnak is tűnő, de amikor az ügy szempontjából szükséges volt, sűrített energiájú, határozott emberré változott át. Mindig megtalálta azt az

egyetlen szót, amelyre a harcos épp az adott pillanatban rászorult. Ezért a többiekénél gyakrabban vontam be őt a haditanács felhívásainak és más, nagyon fontos dokumentumoknak a megszerkesztésébe.

Volt egy rendkívül megnyerő emberünk. A. A. Arzumanjan őrnagy, előadó és propagandista, aki nemcsak széles látókörrel rendelkezett, hanem nagyszerű humorérzéssel is, ami sohasem árt. Már akkor láttam, hogy nem mindennapi ember. Nem lepett meg, hanem nagyon is megörültem neki, hogy a háború után Arzumanjanból akadémikus lett; később a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Elnökségének tagja.

Hozzá hasonló kitűnő propagandista volt I. P. Scserbak, aki már a háború előtt a történettudományok kandidátusa volt. Széles körű ismeretekkel rendelkezett G. N. Jurkin is. Mellesleg megemlítem, hogy az ő példája nyomán meg lehet ítélni a politikai osztály munkatársainak bátorságát. Még a novorosszijszki támadó hadművelet idején közvetlenül a harcmezőn tüntette ki őt a Fekete-tengeri Flotta parancsnoka Harci Vörös Zászló Érdemrenddel. És ha már ennyire előreszaladtam, kiegészítem ezt még azzal, hogy e hadműveletben való részvételért ugyanilyen magas elismerésben részesült a 18. hadsereg politikai osztályának valamennyi munkatársa.

Volt saját katonaujságunk: a Znamja Rogyini (Haza Zászlaja), amely gyorsan reagált a Kis Föld minden eseményére. Várták a lövész- és futóárkokban, kézzől kézre adták. Többször is alkalmam volt részt venni a szerkesztőségi üléseken, beszélgetni a szerkesztővel, V. I. Verhovszkijjal és más munkatársakkal. Megtanultam becsülni az újságírókat, mert tudtam, hogy a harcok idején állandóan a csapatoknál voltak, részt vettek partraszállásokban és diverziós csoportokban, »nyelvek« fogásában.

Az újság belső és külső munkatársai egyaránt igen jó újságírók voltak. Az olyan belső munkatársakon kívül, mint a Pravda tudósítója, Sz. Borzenko, később a Szovjetunió Hőse, írt a lapba B. Gorbátov, az író és P. Kogan, a költő.

Más ismert írók is ellátogattak hadseregünkhöz.

Végül szeretnék arról is szólni, milyen fontosak voltak a katonák számára azok a találó szavak is, amiket az ő saját, házi versfaragójuk mondott, vagy egy rajz a szerény harcilapon, mert ez a szó, ez a rajz közvetlenül

őhözájuk szólt. Emlékszem, egyszer kora hajnalban jöttem vissza az arcvonalról és két lányt pillantottam meg. A tenger felől jöttek felfelé. Egyikük alacsony volt, karcsú derekára szorosan feszült a szíj, a haja meg vörös, nagyon vörös. Tisztelegtek, én pedig mentem tovább. Komszomol-munkával megbízott helyettesemnek megígérttem, hogy öt órakor fogadom az embereket, akiket kom-szomolszervezőnek kellett jóváhagynunk az elesettek helyére. És akkor épp ez a vörös hajú lány jött be, papírköteggel a kezében.

— Honnan jött? — kérdeztem.

— A tengerészek zászlóaljától.

— Hogy bánnak ott magával?

— Jól.

— Nem bántják?

— Ugyan!

Kiderült, hogy rajzol. Szétteregette harcilapjait. Még most is emlékszem a rajzra és a szövegére: »Mi az, Vászja, inadba szállt a bátorságod?«

Ez a lány, Marija Pegyenko maga kéredzkedett a Kis Földre, s a pártraszállás első napjaitól a deszántnál volt. Kivonszolta a tűzből a sebesülteket, a fegyvernynyugvás perceiben pedig lövészárokból lövészárókba rohangált újságokkal, borítékokkal, papírral, előadást tartott, verset mondott. Minden »kisföldi« ismerte és szerette, az egyik legjobb agitátornak tartották. Ő találta ki a kézzel írt újságot, a Polundrát, még azt is kiravaszkodta, hogy több példányban »adják ki«; a harcosok ronggyá olvasták ezeket a lapokat. Ahol csak kezükbe vették és olvasták, felharsant a kacagás.

Később, Novorosszijszk visszafoglalása közben Marija megsebesült, de felgyógyulása után ismét a harcoló csapatokhoz kérte magát. Hősiességét három harci érdemrend jelzi. Majd Kijevbe kéredzkedett, ahol épp akkor folytak a leghevesebb harcok. Egyszer kezembe került az újságban (a Pravda vagy az Izvesztyija közölte, már nem emlékszem) Szeretet című cikke. Azt lehetett volna gondolni, hogy valamilyen szentimentális írás. Kiderült, hogy nem az. A hazáról, a hazaszeretetről volt benne szó.

A hazáért Marija Pegyenko nem kímélte sem a fiatal-ságát, sem az életét. Később közzétett naplójában így írt a Kis Földről: »Kimászik az ember a föld alól, hogy megnézze a világot, és a szíve örvendezik. Úgy szeretne

élni! De körülötte a mezőket felszántotta a háború kegyetlen gépezete. Mindenütt házak romjai és vörös vérnyomok az elégtelenített, felszabdalt földön. Még nincs is érkezésed, hogy elgyönyörködjél a Napban, amikor már hallod: »Repülők!« És újra eltűnsz a barlangodban, ahol nyírkosság csapja meg az arcod, ahol a töltényhüvely-lámpák pislákolásában még a társaidat is alig ismered fel.«

Mint olyan sokan hőseink közül, Marija sem él már. Amikor erre a nagyszerű emberre emlékszem, hazánk sok más lányára gondolok, akik a háború minden terhét megosztották a férfiakkal. Alakjuk a szovjet nő nagyságát testesíti meg számomra.

6.

Támadás... Az áprilisi harcok után ez a szó éltette egész hadseregünket, katonától a parancsnokig. Sok bánt zúdult ránk, amikor ott kellett hagynunk az ellenségnek szülőfalvainkat és szülővárosainkat, az ostromzár hosszú hónapjaiban összegyűlt bennünk a harag a megszállókkal szemben, és szent bosszúvágyunk a végsőig feltűzelt.

»Hát mikor már?« — kérdezgették a harcosok, a parancsnokok, a politikai tisztek, és már nem is tették hozzá a »támadás« szót, mert anélkül is világos volt, miről beszélnek. Erre csak egyetlen szóval lehetett felelni: »Nemsokára.« A támadás napját és tervét a legszigorúbb titoktartás fedte. De azt, hogy készülünk rá, nem lehetett és nem is kellett titkolni.

A hatalmas csapásra a legkedvezőbben alakult a helyzet. Minden fronton a Vörös Hadsereg kezébe ment át a kezdeményezés. A fasiszta parancsnokság végleg elvesztette fölényét, amit a meglepetésszerű támadás és a haditechnika túlsúlya idézett elő. 1943-ban a hősiesség háttérbe szorult a harcok előtt. 24 000 harckocsit és rohamlöveget, 35 000 repülőgépet, 130 000 ágyút adott a frontnak. Tökéletesebb volt már a fegyverzetünk, mint az ellenségé, és a mennyisége is nagyobb. Ennek eredményeként az 1943-as nagy, győzelmes csaták után hadseregünk a középső frontszakaszon 300, a déli frontszakaszon 600 kilométert nyomult előre nyugat felé.

Milyen körülmények között született meg Novorosszijszk ostromának a gondolata?

A sztálingrádi csata után Hitler megérezte, hogy még nagyobb és komolyabb gyűrűbe kerülhet, s ezért különös erővel kapaszkodott meg a déli felvonulási körzetben. Rájött, hogy Tamany elvesztése elkerülhetetlenül együtt jár a Krím elvesztésével, s ez veszélyezteti ukrainai seregeit. Hogy megtartsák Tamanyt, a fasiszták hatalmas védelmi vonalat hoztak létre, mely a Fekete-tengertől az Azovi-tengerig terjedt, aknamezőkkel telepített két sávból állt, harckocsiakadályokkal, torlaszokkal, föld-, fa- és betonerdőkkel, páncélkupolás tűzfészekkel.

Mellettünk harcolt A. A. Grecsko hadserege. Ő elsőnek tapasztalta a dühödt fasiszta ellenállást. Elfoglal egy magaslatot — megállás, bevesz egy másikat — megint megállás. Emlékszem, hogy Leszelidze, Kolonyin, én és Zarelua ezredes nemezköpenyünkön feküdtünk a pillanatnyi pihenőben, és a kialakult helyzetet vitattuk meg.

— Tudják, mit? — mondta Leszelidze. — Tamany és a Krím elfoglalásához nem is ezek a magaslatok adják a kulcsot, hanem Novorosszijszk bevétele. Kérjük meg a főhadiszállást, bocsásson rendelkezésünkre 17—20 ezer főnyi erősítést. Felkészülünk, és megkezdjük az ostromot.

Igy is tettünk. Leszelidze telefonált Moszkvába. A főhadiszállás jóváhagyta kezdeményezésünket, és megkaptuk Gladkov hadosztályát. Ezzel meg is indult a dolog.

Novorosszijszk a németek fő ellenállási góca volt. A frontvonal mentén létesített hatalmas erősítéseken kívül magában a városban is számos támpontot építettek ki. A nagy lakóházakat, a gyárakat, a gabonátárolót, a pályaudvart megtölték lőfegyverekkel, egész lakónegyedeket kötöttek össze közlekedési árkokkal, az utcákat barikádokkal torlaszolták le. Különösen a kikötőt erősítették meg.

A német fasiszta parancsnokság úgy vélte, hogy jól ismeri a csapatok taktikáját. A nagy ellenállási gócokat frontálisan nem támadtuk, hanem megkerültük. Következésképpen, bár Novorosszijszket megerősítették, mégsem ezen a helyen várták az ostromot. Elszámították magukat. Taktikánk sajátossága éppen hajlékonyságában rejlett. Az egyik ok, ami arra készítetett minket, hogy az ellenség védelmi vonalait éppen Novorosszijszknál törjük át, a meglepetésszerűség tényezője volt.

A 18. hadsereg addigra már nagy deszánthadműveleti tapasztalattal rendelkezett, s ezért úgy véltük, hogy a városra nemcsak két oldalról mérhetünk csapást, ahogy korábban terveztük, hanem háromról: a Cemesszkaja-öböl jobb és bal partjáról, vagyis a Kis Földről és a cementgyárak felől, továbbá egy nagy deszánttal a tengerről is, ami teljesen váratlanul fogja érni az ellenséget. Ezt a tervet el is fogadtuk.

Még egy meglepetésre készültünk. A nagy deszántot természetesen csak nagy hajókon lehet partra tenni, s az ilyeneket különös figyelemmel kísérte az ellenség. Mi azonban úgy döntöttünk, hogy kis hajókon szállítjuk partra a csapatokat. Ezenkívül torpedótámadást is előkészítettünk a parti erődítések ellen. Azelőtt soha nem lőttek torpedókkal partot, hiszen ezeket tengeri csatákra és hajók elsüllyesztésére szánták. Hogy a torpedók úgy működjenek, ahogy elgondoltuk, a motornaszádosoknak jócskán meg kellett dolgozniuk.

Az ellenség által kifürkészett terv, mint ismeretes, félig már kudarcra van ítélve. Ezért első feladatként a titok legszigorúbb megőrzését tűztük ki. Megtiltottunk mindenféle levelezést, ami a készülő hadművelethez kapcsolódott. A lehető legkevesebb embert vontuk be az akció kidolgozásába. Gondos felderítésbe kezdtünk. Nehogy eláruljuk elképzelésünket, ezt széles fronton végeztük. Beindítottuk az ellenség dezinformálását célzó munkát is, egy sor okosan végrehajtott intézkedéssel azt sugalmaztuk, hogy a deszant ismét Juzsnaja-Ozerejka körzetében készül partra szállni.

A hadművelet pártpolitikai munkával történő biztosításának nem tulajdonítottunk kisebb jelentőséget, mint a harci előkészítésnek. Elhatároztuk, hogy az ostrom megkezdéséig minden egységnél feltétlenül megerősítjük a pártszervezetet, ebből következően a kommunistákat a támadás legfontosabb szakaszaira küldtük. Külön választottuk ki a deszantegységekhez az embereket, 60—70 százalékuk kommunista és komszomolista volt.

A politikai osztály munkatársainak legésszerűbb elosztására is gondoltam: mindegyiküket meghatározott harcoló egységhez osztottam be a hadművelet egész időszaka-ra. Később, amikor találkoztam velük a hadosztályoknál, és az ezredeknél, láttam, milyen óriási lelkesedéssel küzdenek, harci szellemük átragadt a többiekre is. A tar-

talékból is bevontunk sok politikai tisztet, hogy pótolni tudjuk azokat, akik a harcok nyomán a sorból kidőlnek. A pártszervezőknek két-két helyettesük volt, a komszomolszervezőknek három-három. Így elértük, hogy minden alegység állományában állandóan legyenek párt- és komszomolvezetők.

Novorosszijszk felszabadítása után kiderült, hogy jó szolgálatot tett az általunk kidolgozott Emlékeztető a partraszállóknak. Bevezető részének néhány bekezdése a Vörös Hadsereg valamennyi fronton elért sikereiről, a hitleristák vadállati tetteiről szólt, s arról, hogy elérkezett a mi időnk is, hogy megsemmisítő csapást mérjünk az ellenségre, bosszút álljunk minden gáztettéért. Aztán gyakorlati tanácsok következtek. Röviden felhívtuk a harcosok figyelmét, hogyan viselkedjenek hajóra szálláskor, a hajón, partraszálláskor és a harcban. Igyekeztünk kioktatni az embereket, mit tegyenek előre nem látható körülmények esetén. Az Emlékeztetőt minden deszántos megkapta.

Ötletét a polgárháborús idők Déli Frontjának harcosaitól vettem; az ő Emlékeztetőjük annak idején nagyon érdekelte V. I. Lenint, aki a különösen fontos részeket alá is húzta. Különben nem egy tételét, amire Vlagyimir Iljics különös figyelmet fordított, egész pártpolitikai munkánkban felhasználtuk. Néhány sor, példának okáért, az Emlékeztetőből:

»Kommunista elvtárs!... Neked kell elsőként harcba indulnod, s a harcból utolsóként visszatérned. Azért hívtak a frontra, hogy neveld a vöröskatonák tömegét. De bármely pillanatban tudnod kell megragadni a puskát, és személyes példával bizonyítani, hogy a kommunista nemcsak élni tud szépen, hanem méltóan meghalni is!«

Az ostrom előkészületeinek nappalaira és éjszakáira úgy emlékszem, mint a legmegfeszítettebb munka, a legnagyobb megterhelés időszakára. De azért mennyire különböztek ezek a Kis Föld ostromának napjaitól, éjjeleitől! A munka nem hatott nyomasztóan, a megterhelés örömmel töltött el, minden új találkozásom az emberekkel új erőt adott. A deszánt élcsapatának szerepét egy önálló tengerészgyalogos zászlóalj vállalta a Kis Földre való partraszállás hőseinek, V. A. Botilevnek és politikai helyettesének, N. V. Sztarsinovnak a parancsnoksága alatt. Ennek a zászlóaljnak adták át a lobogót, hogy tüzze ki

Novorosszijszknak az ellenségtől elsőnek visszafoglalt magas épületére. A zászlót nagy megtiszteltetésként Vlagyimir Szmorzsevszkij törzsőrmester, a fiatal kommunista vette át. A bátor felderítő, az első partraszállás harcainak hőse, elérzékenyülten a bizalomtól, így tett esküt elvtársainak: »Nem fogok szégyent hozni a tengerészbecsületre!«

Végül K. N. Leszelidze hadseregparancsnok összehívta a parancsnokokat, akiknek rohamra kellett vezetniük a katonákat, és közölte a »CS«-időt, vagyis a roham kezdetének óráját és percét, szeptember 9-éről 10-ére virradó éjszakán. Ekkor végleg pontosították mindenkinek a feladatát. Fél nappal a hadművelet megindítása előtt I. J. Petrov, az Észak-kaukázusi Front parancsnoka összehívta a hadsereg és a flotta parancsnoki állományának kibővített értekezletét, ahol mindenki jelentést tett felkészültségéről.

Egy órával a támadás előtt valamennyi lövészegység-nél, deszántcsapatnál és a hajókon gyűléseket tartottak. Sok mindent kellett elmondanunk az embereknek, de eddig nem beszélhattünk. Tehát meg kellett találni a legfontosabb szavakat. Sok gyűlésen részt vettem. Meggyőződtem róla, hogy a katonák óriási elégedettséggel, sőt, mondhatnám, örömmel fogadták a támadási parancsot.

Eljött az ideje annak, amire 225 napot vártunk. A parancsnoki figyelőponton a Markothszkij-hegygerincen rendezték be. Innen tisztán látható a Cemesszkaja-öböl, a kikötő, a város nagy része.

Éjszaka van. A hadművelet kezdetéig van még idő, de már sokan itt vannak: a hadsereg parancsnoka, N. O. Pavlovszkij tábornok, törzsparancsnok a törzstisztek egy csoportjával, G. Sz. Kariofilli tábornok, tüzérparancsnok a helyetteseivel és más fegyvernemek parancsnokai. A feszült csendet csak a telefonok csengése töri meg. A felderítők jelentették: az ellenséges oldalon semmi mozgás. Időnként hallatszik egy-egy ágyúlövés, robban valahol egy eltévedt lövedék, majd újra csend. A beszélgetés is valahogy halkan, csaknem suttogva folyik. A tiszték és a tábornokok minduntalan órájukra pillantanak.

S elkövetkezett a »CS«-idő: 2 óra 44 perc. Tudtam, hogy ebben a pillanatban megszólal 800 löveg és 227 »katyusa«, levegőbe emelkedik 150 bombázó. Persze elképzeltem a csapás erejét, de ami bekövetkezett, az megdöbbenő volt. Úgy tűnt, mintha összeomlana a világ.

A tüzérségi előkészítés tizenöt percig tartott. Ezalatt 35 ezer lövedéket indítottak útjára, bemért célpontokra. Támadásba indultak a tengerészgyalogosok és a lövészegységek a Kis Földről — mégse hiába tartottuk annyi ideig ezt a nagy értékű parti sávot. A másik oldalról megkezdődött a támadás a cementgyárak körzetéből. És harcba lépett, terveink szerint, a tengeri deszánt is.

A városban keletkezett tüzek fénye megvilágította a Cemesszkaja-öblöt. Én a sötétség mélyébe próbáltam belélni, Gelendzsik irányában, de csak a kikötőhöz közel vettem észre az »áttörő« naszádokat, amint utólérhetetlen sebességgel száguldtak és semmisítették meg a műszaki záradakat. Ez a tüzérségi előkészítés kezdete után hat perccel történt. Feltűnt az egyezményes jel: »az út szabad«. Néhány perc múlva óriási sebességgel hatoltak be az öbölbe a naszádok, s nehéz torpedókkal lötték a nyugati és a keleti mólót. A váratlan rajtaütés szétzúzta a parti erősítéseket. A partot füst, cementpor borította el. Ez elfedte a deszántnaszádokat az ellenségtől, és pontosan tizenöt perc múlva, vagyis a tüzérségi előkészítés befejezésének pillanatában Botilev zászlóalja már a rakparton harcolt. Fél óra alatt a heves ellenséges tűzben nyolcszáz szállítás partra, állványos géppuskákkal, aknavetőikkel, páncéltörő puskákkal.

A Cemesszkaja-öbölben minden összekavarodott. Különböző irányokból teljes sebességgel jöttek a naszádok, s miközben fordultak, magasra csapták fel a vizet, úgy tűnt, már-már összeütköznek. De minden tervszerűen folyt. A torpedónaszádokat ágyúnaszádok követték, őrnaszádok, halászhajók — mindegyik hajó a maga útvonalán. Egymás után támadták a kikötőhelyeket, a Lesznaját, az Elevatorhaját, a Nyeftyenalivhaját és az Importhaját. A robbanások és a tüzek fénye jól megvilágította az öblöt a kikötő körzetében. A víz valósággal forrt.

A Lesznaja kikötőhelyet elfoglaló Botilev-zászlóaljjal csaknem egyidejűleg hatolt be a Cementhajó kikötőhelyre az 1339. lövészezred Sz. N. Kadancsik parancsnoksága alatt. És jöllehet nem sikerült az egész ezrednek partra szállnia, de azok, akik megvetették lábukat, rohammal törtek az ellenséges erősítésekre. Reggelre birtokukban volt már egy erős támaszpont: a Proletár Cementgyár. Másnap éjjel felzárkózott melléjük az ezred többi alegysége.

A figyelőponton szünet nélkül szóltak a telefonok. Valamennyi kötelékkel megbízható kapcsolatot tartottunk. A tehetséges hadseregparancsnok fenséges nyugalommal és határozottsággal irányította az ütközetet. A harc folyamán operatíván átcsoportosította az egységeket, tartalékokat vetett be, erősítéseket küldött oda, ahol veszélyes helyzet alakult ki.

Az első percekben elképedt ellenség közben magához tért. Tüzet okádott minden épület, minden lakónegyed. A hitleristák, miután meghatározták az általunk elfoglalt hídfő vonalát, tüzérségi tüzet zúdítottak ránk. De a mi tüzérségünk is kísérte az előrenyomuló egységeket. Repülőink úgy tervezték akcióikat, hogy szüntelenül bombázzák az ellenséges területet. Állandóan láthatók voltak az égen a csatarepülőgépek, naponta hatszor, hétszer is felszálltak.

A második éjszakán a villanytelep körzetében partra szállt az 1337. ezred. Vele együtt partra szállt V. A. Vruckij ezredes is, a 318. lövészhadosztály parancsnoka. Velük azonban megszakadt a kapcsolatunk. Láttam a parancsnok arcán, mennyire nyugtalankodik. Nem egy század, nem egy zászlóalj, hanem csaknem egy egész hadosztály, méghozzá az, amelyiket a főcsapás irányába indítottunk, nem adott életjelt magáról.

Leszelidze megparancsolta, küldjünk egy felelős tisztet a villanytelep körzetébe, hogy Vruckijt megkeresse, tájékozzódjon és haladéktalanul tegyen jelentést. Gondolkodtam, és azt indítványoztam a parancsnoknak, hogy bízzuk a dolgot a helyettesemre, Pahomovra. A parancsnok jól ismerte, gyorsan bele is egyezett, de utasította a hadműveleti osztály parancsnokát, hogy küldje vele Pusickij századost is a saját osztályáról.

— Vigyék a terepjárómat — mondta egyúttal.

A tiszteknek az arcvonalon át kellett bejutniuk a városba, kikerülve az erősen belőtt térséget, megtalálni Vruckijt, tapasztalt szemmel felmérni a helyzetet, berajzolni a térképre, és amilyen gyorsan csak lehet, visszatérni. Szerencsére mindketten épségben jöttek meg, a parancsnok autóját azonban, melyet az Október gyár körzetében hagytak, szétbombázták. Számos akadályt leküzdve, a partszegély mentén lefektetett vízvezetékcsövön átvergődve, valamilyen térre jutottak ki, mellyel szemben a villanytelep állt, jobbról pedig egy hosszú épület, ahon-

nan a fasiszták szüntelenül tüzeltek. A villanytelepig vagy hetven méter volt az út, de csak nyílt terepen, a téren át vagy az épület mellett levő szénrakásokon keresztül lehetett megtenni. Gyorsan döntöttek. Pusickij a szénrakások mögött kúszik, Pahomov pedig vad vágtaival szeli át a veszélyes szakaszt. Mint később komolyan bizonygatta, a világ legjobb vágótávozója sem érte volna utol. A veszély ellenére ugyanazon az úton tértek vissza, de nem egy, hanem két térképpel és két jelentéssel, hogy bebiztosítsák a helyzetkép átadását a hadsereg haditanácsának. Szomorú hírt is hoztak: Vruckij ezredes súlyos légnyomást kapott, elvesztette fél szemét és megsérült a karja. Azonnali intézkedés történt a hadosztály egységeinek nyújtandó segítségről, amelyek lassan, de kitartóan nyomultak előre. A hadosztályparancsnoki tisztet ideiglenesen a törzsparancsnokra ruháztuk rá.

Folytak az utcai harcok. Egymás után érkeztek a jelentések: elfoglaltuk a pályaudvart, s ott kitűztük a haditerígerészet lobogóját; elfoglaltuk a Szürke villát, bevetjük a Vörös házat, a mieink behatoltak az iskolába; felszabadult a 103-as negyed... De minden jelentést szomorú hírek is kísértek: elesett A. Tyihosztup alezredes, a 318. hadosztály politikai osztályának vezetője... elesett P. Iszajev őrnagy, a hadsereg politikai osztályának instruktora... elesett A. Cedrik őrnagy, a hadsereg politikai osztályának felügyelője... nem sokkal előtte elesett M. Vidov, majd Anapánál életét vesztette a 83. tengerészdandár politikai osztályának vezetője, I. Lukin.

Emlékszem, ahogy vele bementünk egy román fedezékbe a fővenyes parton. Nagyon meleg volt. Leszelidze, én, Zarelua és Lukin is szívesen bújt volna kissé árnyékba. A fedezékben azonban valami zörgés hallatszott, állandó, de egészen halk cirpelés.

— Nyilván óraszerkezet — mondtam. — Valószínűleg bombát helyeztek el. Gyerünk innen!

Kimentünk a levegőre, el a fedezéktől, leterítettük nemzököpenyünket és ráfeküdtünk. Lukin is lefeküdt a közeli lünkbe. Fűtült egy-egy bomba, az egész part tele volt homokbuckákkal. Amikor a robbanások zaja elhalkult, felálltunk.

— Lukin, gyere! Lukin! — kiáltottam.

Néma csend. Odamegyünk, Lukin halott. Egyetlen karcolás sem volt rajta. Légnyomás végzett vele.

Nem igaz, barátod nem hal meg,
Csak veled többé nem marad,
Kulacsodból nem kortyol nagyot
És hajlékába nem fogad...

Jól mondta a költő. Értelemmel mindent felfogtam: harc folyik, elkerülhetetlenek az áldozatok. De a szív nem hallgatott rá, elszorult a tűrhetetlen fájdalomtól. Magam írtam leveleket az özvegyeknek, az én marék földem fekszik sírjában, az én géppisztolyom hangja hallatszott a gyásztisztelgés sortüzében. A párt hű fiait a párt nevében szólították fel a harcosokat a halálos küzdelemre. A haza nevében hívták fel őket arra, hogy ne kíméljék életüket. És a harcban elsőként hajtották végre azt, amire másokat hívtak fel, magukkal ragadva a katonákat. Mindvégig követték a lenini útmutatást: személyes példájukkal bizonyították, hogy a kommunista nemcsak élni tud szépen, hanem méltóan meghalni is.

7.

Hat nappal és hat éjszakán át tombolt a harc Novorosszijszkban. Nem sorolom fel az egységek számait, nem említek számadatokat — az ostromot részletesen taglalja a hadtörténeti irodalom. Valami fontosabbról kell szólni: oly nagy volt a támadás lendülete, a katonák szent dühe, hogy semmi sem tudta feltartóztatni őket. Naponként, sőt óránként voltunk harci hőstettek tanúi. Legalább az egyiket el kell mondanom.

Egy tengerészgyalogos-század háromszor is sikertelenül támadott egy fasiszta erődítést. A századparancsnok, Ivanov elhatározta, hogy önkéntes rohamcsapatot alakít az áttöréshez. Tizenegy ember került be, élükön Valliulinnal, a század pártszervezőjével és még négy kommunistával. Döntő csapással áttörték az ellenség védelmét, a harcosok özönlöttek utánuk. Ám az utca végén oldal-tűzzel megállították előrenyomulásukat. Valliulin ekkor így szólt Gyjacsenko törzsőrmesterhez: »Ha elhallgat a géppuska, vezesd rohamra az embereket!« — és tovább kúszott. Közvetlenül a pinceablaknál — onnan tüzelt a géppuska — megsebesítették, de ő vérző testtel vetette rá magát az ablakra. A védelmi vonal birtokunkba került.

Még a Kis Földről jól ismertem Szalahutgyin Valliulint, a legjobb pártszervezők közé tartozott. Aláírva a ki-tüntetéséről szóló oklevelet, elgondolkodtam az ilyen hőstettek természetéről. Ő kétségkívül tudta, hogy a biztos halál vár rá. De aligha mondta ebben a pillanatban magának: »Most hőstettet fogok végrehajtani.« Nem, ez a bátorság nem festményszerű hősiesség, hanem szűkszavú, látványosságtól mentes, mondhatnám azt is, szerény, amit, a Háború és béke alapján ítélve, különösen nagyra értékelt Lev Tolsztoj. És a hőstett a szó tolsztoji értelmezésében azt jelentette: az ember mindennek ellenére azt teszi, amit tennie kell.

Persze, a halálfélelem az ember sajátja, ez természetes. Mégis, a kritikus percben a döntés mintegy magától értetődően született meg, az egész megelőző élet készítette elő. Tehát van egy határvonal, egy pillanat, amikor a harcoló hazafiban a haza iránti kötelesség tudata elfojtja a félelemérzést is, a fájdalmat is, a halál gondolatát is. Vagyis a hőstett nem megfontolatlan cselekedet, hanem meggyőződést fejez ki az ügy igazában és nagyságában, amiért az ember tudatosan feláldozza az életét.

»Az a meggyőződés, hogy a háború igazságos — írta V. I. Lenin a polgárháború éveiben —, annak tudata, hogy fel kell áldoznunk életünket testvéreink boldogulásáért, fokozza a katonák harci szellemét és hallatlan nehézségek viselésére készíti őket... Ennek az a magyarázata, hogy minden egyes fegyverbe szólított munkás és paraszt tudja, miért harcol, és tudatosan ontja vérének az igazság és a szocializmus diadaláért.«

Leninnek ezek a nagyszerű szavai mélyen és pontosan feltárják a forrásait a nép erkölcsi erejének, népünk halhatatlan hősi tetteinek, amelyeket a Nagy Honvédő Háború éveiben vitt véghez az igazság és a szocializmus diadala érdekében.

Szeptember 16-án Moszkva diszlövésekkel köszöntötte az Észak-kaukázusi Front és a Fekete-tengeri Flotta dicső csapatait. Befejeződött a nagy küzdelem. A kis Sztanyicska falu mellett kopár területen hét hónapig állták csapataink az ostromot, és győztek. A hitleristák egy nagy várost szálltak meg, bevehetetlen erőddé változtatták, de mi hat nap alatt kivertük őket.

A város felszabadítóinak példátlan hősiességét és dicsőségét a haza nagyra becsülte. Tizenkilenc alakulat és

egység kapta meg a megtisztelő »novorosszijszki« elnevezést. Több ezer katonát és tisztet tüntettek ki a Szovjetunió érdemrendjeivel és érdemérmeivel. Számos harcost jutalmaztak kiemelkedő hősiességükért a Szovjetunió Hőse magas címmel.

A novorosszijszki partraszálló hadművelet, amelyben valamennyi fegyvernem részt vett, az egyik legnagyobb volt a Nagy Honvédő Háború során.

A Novorosszijszkiért vívott ütközet úgy vonult be az elmúlt háború történetébe, mint a szovjet emberek rendíthetetlen győzniakarásának, harci dicsőségének és rettenthetetlenségének, a lenini párt, a szocialista haza iránti végtelen hűségének példája.

A Legfelső Főparancsnokság napiparancsát rádión hallgattam egy félig szétrombolt helyiségben: itt rendezkedett be a városi pártbizottság. A város lakosságát nem hívtuk össze gyűlésre — lakosság nem volt. Aztán kimentünk az utcára. De utcák sem voltak. Csak romok. Az egész város lángok martaléka lett. Valamelyik pincében találtunk egy öregasszonyt a macskájával, senki mást. Emlékszem, ott volt még egy gabonátároló, mellette a tengerészklub. A város bevétele előtti napon a fasiszták összefogták a mieinket, ide terelték, petróleummal leöntötték és elégették őket. Rettenetes látvány volt.

Az utászok működésbe léptek, ártalmatlanná tettek és elszállítottak több ezer aknát, repeszaknát, fel nem robbant bombát és lövedéket. Letépték a falragaszokat: »Min-den lakost, akit a városban találunk, a helyszínen agyonlövünk.« A fasiszták félték a mieinktől... A tengerészklub előtt volt egy burgonyaföld, itt előre mentem. Kolonyin megkérdi:

— Hát te hová mégy?

— Te a haditanács tagja vagy — feleltem —, én viszont a politikai osztály vezetője. Nekem két lépéssel előtted kell járnom...

Novorosszijszk felszabadítása után szívesen kifújtuk volna magunkat, de egy órára sem állhattunk meg. A sikeres ostrom megnyitotta az előrenyomulás útját az egész hídfőn. A németek, csapataink nyomására, a szó szoros értelmében rohantak visszafelé; elfoglaltuk az úgynevezett Ördögkaput, és megnyílt az út Anapa felé. A hitlerista parancsnokság kénytelen volt a Krimhilda-hadműveletet (a csapatok tervszerű átdobása a Tamany-félszigetről) a

Brünhildára (sürgös kiürítés) felcserélni. De még ez a mondabeli hölgy sem segített rajtuk.

Hajnalban az országúton robogtunk, amikor közölték velünk, hogy előttünk a légierőnk német egységeket támad. Kolonyin, Zarelua, én és Kravcsuk segédtsízt volt az autóban. Nyilván már kialakult bennem az az érzék, ami harcok tűzében támad, mert felkiáltottam:

— Fiúk, mindjárt minket bombáznak! Feküdj!

Kiugrottunk, lefeküdtünk az út szélén, s mégis majdhogynem a saját légierőnk csapott le ránk. A repülőket azonban nem hibáztathatjuk. Ilyen volt az előrenyomulás lendülete, valamennyien így törtettünk akkor előre.

1943. szeptember 21-én nadseregünk páncélos és gyalogsági egységei hatalmas csapást mértek Anapára, felszabadították a várost és kikötőjét, az ellenség fő ellenállási gócpontját a Krím felé vezető úton. Rohamunk annyira neves volt, hogy a megszállók mindenüket hátra hagyták, az elrabolt javakat, sőt még a tengerbe való kifutáshoz előkészített tizenhat olajszállító tartályhajót is.

Csapataink támadó lendülete napról napra nőtt. Oriási, leküzdhetetlen erőt jelentett a harcokban szerzett tapasztalattal párosult lelkesedés. Ami semmi esetre sem állíthatjuk azt, hogy könnyen vívtuk ki a sikert. Elkeseredett, erős, jól feltegyverzett hitlerista egységek álltak szemben velünk. Igyekeztek időt nyerni, ezért gondosan megerősítették utolsó vonalaikat a Krímhez vezető úton, az elkárhozottak elkeseredésével kapaszkodtak minden településbe, minden magaslatba. És csakis az Észak-kaukázusi Front, a Fekete-tengeri Flotta és az Azovi Flottilla hajóinak, tengerészgyalogságának és légierijének szakadatlan nyomása eredményezte azt, hogy 1943. október 9-ére végleg felszabadítottuk a Tamany-félszigetet.

A Kercsi-szoros partján láttunk valamit, ami melyen megdöbbenő képet nyújtott a hitleristák megátalkodottságáról. Parancsnokok egy csoportjával én is messzelátón néztem az ellenség távolodó, és már alig kivehető szállítóhajóit. Jól láttuk, hogyan vágták el útjukat bombázó és vadászgépeink. Mégis, amikor célpontjaik fölé értek, megfordultak és elrepültek. Nem értettünk semmit. Majd a pilóták jelentették, hogy a hajók fedélzete tömve volt gyerekekkel és nőkkel. Repülőink nem dobhatták le bombahüket — a fegyverrel a fedélzetre kényszerített em-

berek szolgáltak fedezékül a hajótérben megbújó fasisztáknak.

Most a Krím következett. A harcosoknak felolvastuk az Észak-kaukázusi Front parancsnokának 1943. október 9-én kelt 51. sz. napiparancsát:

»Dicsőséget és hírnevet szereztek harci útjukon a 18. hadsereg csapatai — hangzott a parancs. — Hősi harccával a Kis Földön, Miszhakón, a novorosszijszki hegyekben, Novorosszijszk városának és kikötőjének merész és vakmerő ostromával alapozta meg dicsőségét a 18. hadsereg. A 18. hadsereg csapatai Anapa és Tamany bevételével elsőként teljesítették az ellenségnek a Tamany-félszigeten történő szétzúzására kapott feladatot.«

Az 1943. november 1-re virradó éjjel hatoltak be a Kercsi-szorosba a 318., immár novorosszijszki lövészhadosztály deszánthajói. Erős viharban, állandó tűzérségi tűz alatt haladva át a harminckilométeres aknásiított tengersávon, sikeresen léptek szárazföldre a krími parton, a Kercshez közeli Eltigen halászfalu körzetében.

Partraszállás előtt a főhadiszállás képviselőjében Sz. K. Tyimosenko marsall azt mondta, hogy a 318. hadosztály partraszálló hadműveletének sikere a Krím felszabadításának biztosítója. Mint ismeretes, e szavak teljes mértékben igazolódtak.

Tulajdonképpen ez minden, ami engem a Kis Föld fogalmához kapcsol. A Nagy Honvédő Háború egyik lapja ez. Mindössze egy, de felejtethetetlen lap.

A Legfelső Főparancsnok utasítására szerelvényekbe rakodtunk, s elindultunk a 3. Ukrán Front kötelékébe. A Kis Föld harcai után, Novorosszijszk ostroma után ez majd hogy nem üdülésnek tűnt. Ám a háborús élet kiszámíthatatlan, és a sors mást rendelt számunkra.

1943. november 6-án, miután felszabadították Kijevet, csapataink tíz nap alatt 150 kilométert nyomultak előre nyugatra, sok településből, közöttük Zsitomirból és Fásztovból is kiverve az ellenséget. Átvágtak fontos közlekedési vonalakat, melyek a Közép és a Dél hadseregcsoportot kötötték össze. A hitlerista csapatok számára kialakult helyzet veszélyessége nyilvánvaló volt. A német fasiszta parancsnokság ezért friss erőket dobott át Franciaországból, s Zsitomirtól és Fásztovtól délre másfél tucat páncélos, gépesített és gyalogos hadosztályt vont össze. Szemmel láthatóvá vált a hitleristák terve: csapást mérni

délnyugatról, likvidálni hídfőnket a Dnyeper jobb partján, és visszafoglalni Kijevet. A fasiszta ellentámadás sikerrel járt, másodszor is bevették Zsitomir városát.

Elzárni az áttörés útját, feltartóztatni az ellenség előrenyomulását — ezt a parancsot kapta 18. hadseregünk, Katukov páncélos hadserege és más alakulatok. Utközben az N. F. Vatutyin tábornok parancsnoksága alatt álló 1. Ukrán Front hadműveleti területére vettük az irányt. Az ellenség ekkor már a zsitomiri országút 74-es kilométerkövénél állt, úton Ukrajna fővárosa felé.

Az a szerelvény indult elsőnek, amelyben a haditanács, a hadseregtörzs és a politikai osztály tartózkodott. Utánuk következett a többi szerelvény az egységekkel. Gyorsan haladtunk, csak mozdonycsere céljából álltunk meg. Éjszaka túljutottunk Baglej állomáson, amely Dnyeprodzerzsinszktől mindössze hat kilométerre van. Egy másik, egészen közeli állomáson álltunk meg. Így tértem meg szűkebb hazámba.

Szél fúj, hideg volt, körös-körül vaksötét, amikor kiszálltam a vagonból. Szemem a sötétbe révedt, úgy tűnt, mintha érezném a szeretett Dzerzsinszkij-gyár füstjét, a gyárét, ahol apám dolgozott, s ahol én is kezdtem mint kazánfűtő, majd folytattam mint az energiaszolgáltató üzem mérnöke. Valami úgy vonzott, legalább egy napra, egy órára, néhány percre szerettem volna benézni oda. Előző nap kaptam levelet anyámtól, ő már hazatért az evakuálásból. Éreztem leveléből, sok mindenben ment át.

De sípolt egy rövidet a mozdony, fel kellett ugranom a vagonba. És csak jóval később, a háború után láthattam viszont szeretteimet.

8.

Gosztomel pályaudvarán rakodtunk ki a szerelvényből. A törzs Kolonscsina faluban rendezkedett be.

Ott csak ritkán tartózkodtam, állandóan a közeli állomásokra utaztam, segítettem a csapatok, mindenekelőtt a tüzérség gyorsabb kirakodásának megszervezésében, hogy széttagolódhassanak a Zsitomir—Kijev országút menti erdősávokban.

A december 11-ről 12-re virradó éjszakán egy órakor telefonált nekem a hadseregtörzs hadműveleti osztályának

parancsnokhelyettese, N. A. Szolovejkin alezredes: az ellenség áttört Sztaviscse falu körzetében, mindössze pár kilométerre tőlünk.

Kapcsolatot létesítettem Leszelidzével és Kolonyinnal. A parancsnok már riasztotta a lövészezredet, már elindultak a helyszínre a harckocsik, de legalább egy órába telik, amíg odaérkeznek az áttörés körzetébe. Elhatároztuk, hogy odaérkezésükig bevetjük a törzs csaknem teljes tiszti állományát. Ezt a végszükség esetére hozott intézkedést az indokolta, hogy semmilyen körülmények között nem engedhettük meg az ellenségnek a kijevi országút átvágását és birtokba vételét.

Szolovejkin telefonhívása után azonnal riasztottam a politikai osztály tisztjeit. A parancsokkal vagy három percig beszéltem csupán, s amikor letettem a kagylót, elégedetten láttam: harminc ember áll már készenlétben géppisztolyokkal és gránátokkal. Meghatároztuk, ki merre tartson.

Magam mellé vettem I. Kravcsuk segédtisztet és egy géppisztolyost. A gondos sofőrnek még sikerült berakni a gépbe mintegy három tucat gránátot. Az egész utcában felbőgtek a beindított motorok. Elindultunk a legközelebbi ezredparancsnoki állás felé. Miután ott a legfontosabb tudnivalókkal elláttak, száguldottunk tovább. Az első vonaltól másfél kilométerre az erős aknatűz miatt kénytelenek voltunk kocsinkat otthagyni. A lövöldözés hangjának irányába mentünk, és hamarosan rábukkantunk egy lövészárokra, ahol sebesültek nyögdecseltek, s egy fiatal hadnagy kiáltozott valamit. A mellvédhez simulva, két tucat géppisztolyos ontotta a tüzet. Az állványos géppuska rövid sorozatokat adott le. Ijedt hang hallatszott a sötétből:

— Vissza kell vonulni!

— Hallgass, te gyáva! — kiáltotta a hadnagy.

E pillanatban még nem tudtam, hogyan is alakult itt a helyzet. Nem tudtam, hogy a lövészárkoknak a második vonala a fasiszta támadás után már első vonallá alakult át. Nem tudtam, hogy az ellenség elhatározta, nem engedi, hogy megerősítsük állásainkat, s újra támad. Mind ezt csak akkor értettem meg, amikor láttam, hogy a gyalogosok gyér tűzében szökkelve közelítenek a fasiszták, géppisztolysorozatokat adnak le ránk, és a mi géppuska-tűzünkre lehasalnak.

Megnyugtattam a hadnagyot, s utasítottam, adja tovább: csupán percekig kell kitartaniuk, teherautókon lövészezred van útban ide, és teljes sebességgel közelednek a harckocsijaink. A hadnagy megörült, szaladt a harcosokhoz, a másik oldalon pedig Kravcsuk vitte tovább a hírt. Megmaradt bennem, ahogy vég nélkül ismételte:

— Ez itt a komisszár, a politikai osztály vezetője!

Már rég nem létezett hadseregünkben a komisszárintézmény, magát a *komisszár* szót is régóta nem hallották a csapatoknál, de ebben a pillanatban Kravcsuk ezt érezte a legmegfelelőbbnek.

A háborúban többször is láttam ilyen közélről az ellenséget, ez az éjszakai csata azonban különösen bevésődött emlékezetembe. A hitleristák a rakéták fényénél, a sziklás terepen rejtőzve, egyik halomtól a másikig szökeltek. Mind közelebb értek hozzánk, leginkább a géppuskánk tartóztatta fel őket. Újabb szökellésüknél újra lőtt, de hirtelen elhallgatott. Most csak a harcosok megritkult láncá adott le lövéseket. A németek már nem feküdtek — kiáltásokkal és szüntelen tüzeléssel bátorítva önmagukat, felemelkedve szaladtak a lövészárók felé. A géppuskánk meg hallgatott. Egyik katona félrevitte a megölt géppuskást. Hogy egyetlen drága percet se veszítsünk, én ugrottam oda a géppuskához.

Számomra az egész világ arra az egyetlen keskeny földsávra szűkült le, amelyben a fasiszták felénk rohantak. Nem emlékszem, mennyi ideig tartott. Lényemet egyetlen gondolat töltötte be: fel kell tartóztatni őket! Úgy tűnik, nem hallottam a harc zaját, a mellettem kiadott vezényszavak pattogását. Egyik pillanatban csupán arra figyeltem fel, hogy olyan ellenséges katonák is felbuknak, akiket meg se céloztam: ezt a tüzet a segítségünkre jött harcosok zúdították rájuk. Még emlékszem, hogy egyikük keze megérintette a kezemet:

— Engedje át a géppuskás helyét, ezredes elvtárs.

Hátranéztem: az egész lövészárkot benépesítették a katonák. Állásokat foglaltak el, megszokottan, fürgén, hozzáértően. Ezeket a számomra ismeretlen embereket testvéreimnek, szeretteimnek éreztem! A hitleristákat természetesen feltartóztattuk, s nem sokkal utána mindent elsőprő lavinaként rájuk törve, a szovjet csapatok felszabadították Zsitomirt, és folytatták előrenyomulásukat. Külön szeretnék szólni arról, hogy milyen front-testvéri-

ség, katonabarátság uralkodott a mi hadseregünkben, egységüknek milyen patriótái voltak a harcosok.

Minden ütközet, minden egyes harc, bárhol zajlik is, tűz, vér és halál. És mégis, amikor különféle területeken vívott harcokat idézek fel Dnyepropetrovszk vidékétől Prágáig, akaratlanul is egymástól élesen különböző képek merülnek fel emlékezetemben. Ha a barvenkovo—lozovajai hadműveletre gondolok, látom a hóba merülő embereket, akiket jéghideg szél csapkod. Ha a Kis Föld-i harcok jutnak eszembe, látom, amint a Cemesszkaja-öböl robbanásoktól sistergő vizén ide-oda hánykolódnak a harcosokkal zsúfolt kis hajók. A szuhumi országút pedig, egészen a tengerpartig — porfelhő. Lebeg a por a levegőben, ellepi a házakat, a fegyvereket, a járműveket, vastag rétegben rátelepszik a növényekre, az ágakat meghajlítja. Beszivárog a csizmaszáron egészen a sarokig, a ruhán át a mezítelen testig. Együtt nyeltük a vízzel és az étellel, de természetes formájában is.

Ilyen poros, naphevítette úton, lövedékek vijjogása közben utaztam egyik hadosztályunkhoz, amely harcra készült. Az autó dugóba került, kiléptem belőle, hogy kerülőutat keressek, hát látom, hogy az út szélén egy szakaszvezető vitatkozik egy katonával. Kiderült, hogy érdekes esetről van szó.

A katona hadikórházból tért vissza, ahonnan egy tartalékegységhez irányították. Utközben szándékosan elmaradt a csoporttól, elszökött. Az utána küldött szakaszvezető annál az egységnél talált rá, ahol sebesülése előtt szolgált. A századparancsnok kivizsgálta a konfliktust, és azt mondta egykori katonájának, hogy nincs mit tenni, menjen a szakaszvezetővel. El is mentek. Utközben azonban a katona megmakacsolta magát: nem megyek, és kész, visszatérek a saját egységemhez.

— A mi ezredünkbe vezényelték — válaszolta kérdésemre a szakaszvezető. — Nem teljesítette a parancsot, megszegte az esküt. Bíróság elé kellene állítani, ő meg még csökönyösködik.

— Nem, nem szegtem meg az eskümet, parancsnok elvtárs — mondta kérlelő hangon a harcos. — Végtére is nem a hátszágba szöktem, hanem a saját egységemhez.

— És az merre van?

— A leghevesebb harcok színhelyén, várja a fritzek támadását, ezek itt pedig — bólíntott haragosan a szakaszvezető felé — még csak most ébrednek.

Gondolják csak meg. Törvényes alapon ennek az embernek nem kellene harcba mennie. Legalábbis haladékat kapott rá, és még nem tudni, mikor kell majd mennie. De ő harcba vágyik. Milyen következtetés adódik ebből az első látásra egyedinek tűnő esetből? A katona bízik a parancsnokaiban és politikai vezetőiben, bízik bajtársaiban, akikkel felderítésre vagy támadásra kell mennie. Különben miért igyekezne vissza az egységéhez? Emellett maga is méltó módon viselkedhetett a harcban. Egy gyáva más egységet keresne, oda menne, ahol kishitűségének nincs tanúja. Egy nemtörődöm katona, akit bajtársai nem szeretnek, szintén nem igyekezne hozzájuk.

Talán különleges század ez, hogy így ragaszkodnak hozzá az emberek? Nem. Az egész szovjet—német fronton, széltében-hosszában, a Szovjet Fegyveres Erők minden tábori kórházában, ahol a sebesülteket kezelték, ezt hallottuk: vissza akarok menni az egységemhez! Saját századukat, ezredüket, hadosztályukat különlegesnek, a legjobbnak, a szó szoros értelmében családjuknak tartották az emberek. Kiderül, hogy egész hadseregünk ilyen »különleges« egységekből állt.

Eszembe jutott egy még lenyűgözőbb tény. Akkor is előrenyomulás volt, a csapatokat bevagónírozták, én meg elhatároztam, hogy benézek még a hadikórházba. Az első kórteremben harmincan voltak, legtöbbjük járóképes. Elbúcsúztam tőlük, mondtam, hogy megyünk tovább pusztítani a fasisztákat, gyógyuljanak meg minél előbb, és érjenek be minket. Mind egyszerre szólalt meg: feltétlenül beérnek. A következő kórteremben súlyos sebesültek feküdtek. Az orvos figyelmeztetett, hogy jobbra az első, egy hadnagy, menthetetlen: a gázos üszkösödés nem akadályozható meg. Hozzáléptem. Szép, göndör, fekete haja, fekete szemöldöke, kék szeme volt, arca halálos lázban égett. Megkérdeztem, van-e kérése vagy kívánsága.

— Van, ezredes elvtárs, van. Járjon közben, hogy ha nem halok meg, vezényeljenek vissza az egységemhez.

A válaszom kissé késett. Meghatódottságomat elfojtva, azt mondtam, hogy feltétlenül közbenjárok, ne nyugtalankodjék. Megkérdeztem, melyik egységnél harcolt, ho-

gyan sebesült meg. Búcsút vettem tőle, s már indultam volna, amikor meghallottam a hangját:

— Tehát mégsem jár közben, ezredes elvtárs?

— Dehogynem, feltétlenül.

— Hisz nem írta fel a nevemet.

És újra késett a válaszom. A nővér segített ki:

— Hiszen én már írom is — mutatott egy papírlapot — a nevét, a rangját és a csapategység számát. Látja?

Nyújtottam kezemet a papírlapért, amelyről ezt olvastam: »Ideje, hogy távozzék.« Gyorsan bedugtam a papírlapot a térképtáskámba, és ránéztem a hadnagyra. Mosolygott. Elszorult a torkom. A háború idején nem egyszer hallottam ezeket a szavakat: »Vissza akarok menni az egységemhez.« De soha nem feledem a hadnagyot az ő annyira nem katonás kérésével: »járjon közben«, és nem feledem a csökönyös katonát se, a szuhumi országúton.

Milyen erőslelkű emberek! Nem hivalkodó, ám kiolt-hatatlan a szeretetük hazájuk iránt, minden vágyuk megvédeni őt, cöppet sem gondolva a saját életükre! Nem is annyira a katona kérése rendített meg, mint inkább az, ahogyan kifejezte. Nem kérkedett hősiességével, hanem szinte mentegetőzőtt, mintha valami kizárólag személyes, magánjellegű, csakis neki fontos dolgot kérne.

Mit is felelhettem a poros országút szélén a katonának? Minden szabályzat, a katonai fegyelem minden törvénye szerint vétkes volt. A háborúban senki sem választhatja meg szolgálati helyét. Nem távozhat »saját kérelmére«, hogy más helyet keressen magának. A törvényt követve, köteles voltam szolgálattételre oda küldeni, ahova irányították. De haboztam.

— Most mit csináljak magával? — kérdeztem a katonát, s tényleg nem tudtam, mitévő legyek.

— Irányítson az egységemhez, parancsnok elvtárs! Éppen felvennének a pártba! Akkor nem sikerült megírom a kérelmemet, mert kórházba kerültem, most meg, hogy már be is adtam, megint eltrafált egy átkozott fritz. De náluk — újra a szakaszvezető felé bólintott — nem is ismer engem senki.

E szavak utolsó kétségemet is eloszlatták.

Megkértem a segédtisztet, írja fel a nevét és mindkét katonai egység számát. A katonának megígértem: legkésőbb másnap meglesz a parancs az átvezényléséről.

Most azonban a szakaszvezetővel kell mennie, a parancs megszegésére senkinek sincs joga. Majd az új parancs alapján visszamehet az egységéhez. A katona nem tudta leplezni örömét, de nem is akarta. Felegyenesedett, kihúzta magát, és helykén szalutált:

— Távozhatok?

Újra meg újra meggyőződtem róla, mennyire igaza volt V. I. Leninnek, amikor rámutatott a tömegekkel való kapcsolat, a munkásokkal, parasztokkal, katonákkal való érintkezés óriási jelentőségére. Mennyi komoly, messzemenő következtetést lehetett levonni a harcosokkal létrejött találkozásokból, beszélgetésekből pihenőben, szabad időben, harci állásokban. Így volt ez ama kórházi találkozás és a katonával a szuhumi országúton folytatott véletlen beszélgetés után is. Természetesen megtartottam az ígéreteimet. De emellett még határozat is született: a kórházból történt kiírásuk után lehetőleg küldjék vissza az embereket saját egységükhöz.

Keserű nap volt számomra 1944. február 11-e. Moszkvába szállítottam a súlyosan megbetegedett hadseregparancsnokot. Az egészségügyiek szerint nem volt sok remény. És tíz nap múlva Konsztantyin Nyikolajevics Leszelidze meghalt.

A fronton nagyon hamar ki lehet ismerni az embereket, ott mindjárt látszik, ki mit ér. Leszelidze a szovjet ember legjobb tulajdonságait megtestesítő egyik tehetséges hadvezérünk volt. Az ellenséggel szemben kemény és kérlelhetetlen, a barátokhoz jó és gyöngéd; a becsület embere, akinél a szó és a tett mindig egyezett, éleseszü, életigenlő és bátor — ilyennek maradt meg emlékezetemben katonabarátom és harcostársam, Konsztantyin Leszelidze.

A továbbiakról még sokat lehetne beszélni, egész könyvet írni, hiszen még több ezer kilométernyi út és hosszú háborús hónapok álltak előttünk. Most azonban csak egyet szeretnék újra hangsúlyozni: a Kis Föld emléke, a Kis Földön szerzett gyakorlat és tapasztalat engem és bajtársaimat az utolsó puskalövésig elkísért. A harcosok lendületéhez, vakmerő bátorságához, hazafiságához hidegvérűség, bölcsesség, megfontoltság, harcolni tudás járult, s mindez együttvéve vezetett el minket a győzelemhez.

Heves küzdelmek során falvakat és városokat felszabadítva jutottunk el a Kijev, Vinnyica, Hmelnjickij, Csernovci, Lvov és más ukrajnai területek földjén át a Kárpátokig. Itt, a természeti akadályokat kihasználva, építették ki a fasiszták az Árpádról elnevezett hatalmas védelmi vonalat. De már nem létezett olyan akadály, amit a Szovjet Hadsereg ne tudott volna legyűrni. A Kaukázus hegyei között szerzett harci tapasztalatokat felhasználva, átkeltünk a Kárpátok hágóin, felmorzszoltuk a bevehetetlennek látszó ellenséges védelmi vonalat.

Ekkor a politikai tisztok valóban éjt nappallá téve dolgoztak. Folytak a harcok, s egy pillanatra sem szünetelt a pártpolitikai munka a csapatoknál. Ugyanakkor segítséget kellett nyújtani az új élet megkezdéséhez az illegálisból előjött helyi elvtársaknak, kommunistáknak. Egymás után zajlottak le a nagy politikai fórumok: pártkonferencia, szakszervezeti kongresszus, ifjúsági és nőkonferencia. A szabadság légköre politikai aktivitásra serkentette Kárpátontúli Ukrajna egész lakosságát. Testvérként, felszabadítóként fogadtak minket. Mindenütt népi bizottságok alakultak, készültek első kongresszusukra. Részt vettem ezen a kongresszuson, és tapasztaltam, milyen óriási lelkesedéssel fogadták el a történelmi határozatot Kárpátontúl újraegyesítéséről az anyaországgal.

Nehéz elfelejteni az ujjongást, amivel harcosainkat Románia, Magyarország, Lengyelország, Csehszlovákia népei fogadták. Ezeknek az országoknak a felszabadításában más alakulatokkal együtt a dicső 18. deszánthadsereg is részt vett. Ezeken a helyeken lehetetlen volt túlbecsülni a politikai munkát. Az imperialisták évtizedeken keresztül szórták a rágalmakat pártunkra. Évtizedekig sulykolták a népek fejébe a szörnyű valótlanságokat életünkről és embereinkről. De lám, a szovjet ember felszabadítóként érkezett Európába. Fontos volt, hogy ne járassuk le ezt a magasztosan humánus küldetést, és harcosaink nem is járatták le. Mindenütt önzetlen, nemes lelkű, humánus, igazságos, a háború tüzeit átvészelt embereknek tartották őket.

A legnehezebb, 1941-es esztendőben is hittünk az eljövendő győzelemben. Most már tudtuk, hogy néhány rövid nap, és bekövetkezik. Az események egész menete felkészített rá. És mégis, amikor végre bekövetkezett, az öröm szinte elkábított minket. Azt hiszem, senki sem tud-

ta még szavakkal érzékeltetni ennek az örömnak az egész mélységét. Én is képtelen vagyok elmondani mindazt, ami szívünket 1945. május 9-én eltöltötte. Csak ennyit mondok: ez a nap lett életem legboldogabb napja.

Igaz, a mi 18. deszánthadseregünk számára csak valamivel később, május 12-én következett el a háború utolsó napja. Már aláírták a fasiszta Németország feltétel nélküli kapitulációjáról szóló okmányt, amikor mi még Csehszlovákia területén vertük az ellenálló ellenség maradványait.

Nem felejttem el a nagy diadalünnepet sem: a győzelem tiszteletére rendezett díszszemlét a Vörös téren. Örömmel és büszkeséggel olvastam a parancsot arról, hogy a 4. Ukrán Front összevont ezredének komisszárává e front politikai csoportfőnökségének vezetőjél, Brezsnyev tábornokot nevezik ki. Becses ereklyeként őrzöm ma is azt a kardot, amely velem volt, amikor a díszszemlén, a parancsnoksággal együtt, összevont ezredünk élén felvonultam.

Igy vált valóra az én álmom is, hogy eljussak a győzelemig. Sok millió szovjet katona álmodozott erről, akik szülőföldjüket védelmezve nemcsak a végsőig kitartottak, de a háború rögzös útjain becsülettel végigvitték a Győzelem Zászlaját, s kitűzték Berlinben a Reichstagra.

* * *

Győzelmünk fontos mérföldkő az emberiség történetében. Megmutatta szocialista Hazánk nagyságát, a kommunista eszmék mindenható erejét, bámulatos példáját nyújtotta az önfeláldozásnak és a hősiességnek — ez pontosan így van. De legyen béke, mert nagy szükségük van erre a szovjet embereknek és minden becsületes embernek a földön.

Az utolsó napig temettünk hű bajtársakat, egész utunkon láttuk a fasiszták gázetteinek nyomát, találkoztunk zokogó anyákkal, vigasztalhatatlan özvegyekkel, éhező árvaakkal. És ha most megkérdeznék tőlem, milyen fő következtetést vontam le én, aki végigjártam a háborút az első naptól az utolsóig, ezt felelném: ne legyen többé! Soha többé nem szabad háborúnak lennie.

Boldog az a politikus, boldog az az államférfi, aki mindig azt mondhatja, amire valóban gondol, azt teheti, amit valóban szükségesnek tart, arra törekedhet, amiben valóban hisz. Amikor a Békeprogramot előterjesztettük, amikor a háborús veszély elhárítását célzó kezdeményezésekkel léptünk fel sok nemzetközi találkozón, akkor azt tettem, arra törekedtem, arról beszéltem, amiben kommunistaként mélyen és maradéktalanul hiszek.

Ez tehát az a fő következtetés, amelyre a nagy háború tapasztalata alapján jutottam.

ЛЕОНИД ИЛЬИЧ БРЕЖНЕВ

МАЛАЯ ЗЕМЛЯ

(На венгерском языке).

Издательство «Карпати»

Информ. бланк № 799

Сдано в набор 20. 05. 78. Подписано к печати 07. 06. 78. Формат 84×108 1/32.
Бум. типографская № 1. Литературная гарнитура. Высокая печать. Усл.-
печ. л. 2,94. Уч.-издат. л. 3. Тираж 5000 экз. Заказ № 1562. Цена 20 к.

Издательство «Карпати»,
294000, г. Ужгород, пл. Советская, 3.

Типография издательства «Радянське Закарпаття»
Закарпатского обкома Компартии Украины,
294000, г. Ужгород, ул. Духновича, 2.